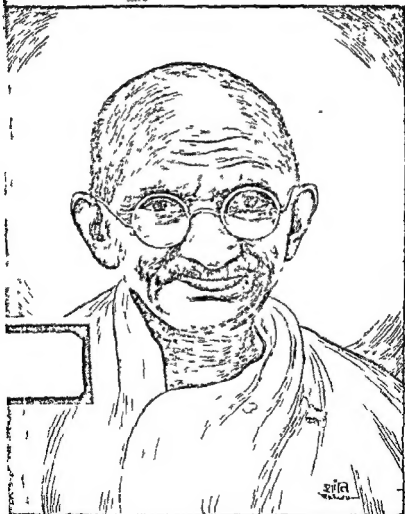

ગાંધીનિર્વાણ-આખ્યાન

કર્તા:- જીહાલાલ ત્રિવેદી

ગાંધીનિર્ધાર-આખ્યાન

કર્તા:- જીહાલાલ ત્રિવેદી

શ્રી નગીનદાસ અંબાલા પુસ્તક દમ

ગાંધીનિર્વાણ આખ્યાન

જહાસાલ નારાયણ ત્રિવેદી
રાંધેલ [ઉ. ગુજરાત]

પ્રકાશક :
ઉંઝા ફાર્મસી લિમિટેડ
ઉંઝા [ઉ. ગુજરાત]

[मरुं दक्ष कृतानि स्वाधीन]

[illegible]

५३३ :
 ५३३ : ५३३ : ५३३ :
 ५३३ : ५३३ : ५३३ :
 ५३३ : ५३३ : ५३३ :

અર્પણ

પુણ્યશ્લોક મહાત્મા ગાંધીજીના
સેવામંત્રના પરમ ઉપાસક
શુભરાતના મૂળા જનસેવક
પૂજ્ય રવિશંકર મહારાજને

પ્રકાશકનું નિવેદન

પરમ વહનીવ પૂજ્ય મહાત્મા ગાધીજીનું જ્ઞાન વિદ્યાના જ નહિ મનકે આગ વિશ્વના લોકોને પ્રેરણા આપે તેવું ઉત્તમ અને અપૂર્વ છે એમના એ અપૂર્વ જીવનને એમના મૃત્યુએ વળી અધિષ્ઠતર મનાવ્યું છે એમના નિર્માણને વખતા પ્રસંગોને કાવ્યમાં ગૂંથીને સરળ રેખીમાં “ગાંધી નિર્માણ આખ્યાન”ની રચના બાઈ જોડાનાવ નિવેદીએ કરેલી છે.

આ આખ્યાનની સર્ગ રેખીને લીધે અસ્પર્શતા તથા થોડું બળુના બાઈગડેનો પણ તે સમજી શકશે એમ લાગે છે એનું સમજાવવા કે શ્રવણ નિગ્રહ બાઈગડેનોને પણ પૂ ગાધીજીના ગુણગાનમાં નિમગ્ન કરશે એવી આતા આવે આ અખ્યા ‘શ્રી નગીનદાસ ત્રયમાળા’ના નવમાં ગ્રંથ તરીકે અમે જનતાની મેરામાં રજૂ કરીએ છીએ.

આતા છે કે ગામડામાં રહતા બાઈના બાઈના બાઈના અબજુ બાઈગડેનોને પૂ ગાધીજીના ગાનગાનના તાન આપના આ આખ્યાન વખતોવખત રાસી સભગામને.

આ ગ્રંથકમાં નિવાણુ, રીતગલી મન ૧ હા ૪૫૨૪૫ છે ગાના અર્થ જૈન મીતે ન મળ્યા ના ન શ તરફ દરેકાના છે.

ક્રિ. ૨૧
 ૧૯૫૬, ૫, ૧ ૨૦૦૬ } ૧૫૨૪૫૬ શ્રી નગીનદાસ ત્રયમાળા

આખ્યાન-શૈલી હાલ ધણીવાર હળવા રમૂજ પ્રસંગો કે કટાક્ષો માટે યોગ્ય છે. પણ તેથી તે શૈલી ગંભીર વિષયો માટે પ્રતિકૂળ છે એમ માનવા કારણ નથી કારણકે ગંભીર વિષયો માટે મધ્યકાલીન કવિઓએ તે ચોજ છે અને તેમાં નવે રસોત્તરી કવિતાનો પ્રવાહ સફળ રીતે વહાવ્યો છે. કટાક્ષો કે રમૂજ પ્રસંગો માટે તે સફળ થવાનું કારણ ધણું કરીને તેની સરળતા અને લોકપ્રિયતામાંજ હોઈ રહે માગી નહિ માન્યતા પ્રમાણે આખ્યાન-શૈલી યુજરાતની આમપ્રજના ઘેરેઘેર પહોંચી પરિચિત બનેલી છે, એટલે પૂ. બાપુજીના યુધ્ધમાન માટે તેજ વધુ યોગ્ય છે. આ પ્રકારનો આ મારો પ્રથમ પ્રવાસ હોઈ તેમાં અનેક ખામીઓ રહી હશે, જે બદલ વાચકોની ક્ષમા માગના કરે છું.

બીજી એક વાત પણ અહીં ગોંધરી બેઠાં આ આખ્યાન રચના વખતે મારી પાસે પૂ. ગાંધીજીના જીવનને લગતું કોઈ પુસ્તક કે છતર સાહિત્ય ન હતું લખવાની પ્રમણ ઉર્મિને વશ બની મેં તત્તુ સાહિત્ય મેળની લેનાં સુધી લેખનકાર્ય અટકાવ્યું પણ નહિ. પરિણામે આમાં આલેખની નહનાઓ માટે મોટે લાભે વાદહાસત ઉપરજ આધાર રાખ્યો છે. તેથી કોઈકે પ્રસંગોના નમમાં કે વિગતોમાં ઓઝી ચોકસાઈ જણાય તો ક્ષતવ્ય થતાં રળી આ કોઈ ઈતિહાસ કે ચરિત્રગ્રંથ નથી એટલે કંપનાતે પણ થોડીક છૂટ તો મળીજ બેઠાં

પૂ. મહાત્મા ગાંધીજીના મૃત્યુનો પ્રસંગ વનના સમગ્ર ઉજવળ જીવનને માથે અક્ષય કીર્તિનો કગલ ચઢાવી જાય છે. એજ પ્રસંગ આ આખ્યાનનો નિર્ણ બનેલો છે તે પ્રસંગ ઉપર આવતા પહેલાં પૂ. બાપુજીના પૂર્વજીવનને સંક્ષેપમાં આલેખી બતાવ્યું છે. હિંદના જાગતાના પ્રસંગથી વિગતો કોઈક વિસ્તારથી બતાવી છે. આમાંના પ્રસંગો કેવળ ઇતિહાસ નહિ પણ કાવ્યની કવ્યતાના રિસે છે,

એવી અપહૃતા ફરીને પણ એકનાર કરી લઉં છું મારા કેઈ
આલેખનથી અગ્નિયે પણ કેઈ સમકાલીન યક્તિને અન્યાય થતા
જેવું થયું હોય તો તે માટે ક્ષમા પામના કંડ છું

આ આખ્યાનનો આશુખ પૂ મહાત્માજીના એક જૂના સાથી
અને સૈનિક ડૉ. હરિપ્રસાદ વ દેસાઈ લખાના હતા તેમની
છેલ્લી બીમારી નખતે તેમણે પ્રેત્માહનપૂર્વક મને જણાવેલું કે
'પથારીનશ રહેવું પડશે તો પણ આશુખ તો લખી કહાડીશ '
પણ ઈશ્વરની ઇચ્છા જીદીજ હતી પુત્રક છપાઈ તૈયાર થતા
પહેલાજ દૂકી બીમારી બાદ તેઓ અર્ગવાસ પામ્યા એટલે એ
આશા ફળીભૂત ન થઈ પ્રભુ અર્ગઅના આત્માને શાશ્વત શાંતિ
આપે એમ કૃતગ્રભાવે પ્રાર્થના કં છું

આ આખ્યાનને સવેગા પ્રકાશમા નાવવા બદલ ઉઝા
કાર્મસીરાજા શેઠ શ્રી ભોગીનાથભાઈનો ખાસ આભારી છું આ
પ્રકાશન અગે યોગ્ય મુદ્દનો કરતા બદલ મારા મિત્ર શ્રી છોટુભાઈ
પડિતનો અને માફ અત્પ અર્પણ રીકારનાર જાણીતા જનમેવક
પૂ રવિશંકર મહારાજનો પણ અત્યંત ઋણી છું

—જેઠાલાલ ત્રિવેદી

ગાંધીનિર્વાણ આખ્યાન

(મંગલાચરણ)

વાગીશ્વરી ચરણમાં શિર હું ઝુકાવું,
દેવાધિદેવ સ્મરતાં કવિતા વડાવું;
જે ધન્ય જીવન અને વળી મત્સ્ય પામે
તે ગાંધી સંતચરણે ઉર આ પ્રણામે.

સત્ય ને અહિંસા કેરો, પૂજારી દેહ હોમીને
મહાનિર્વાણ પામ્યો તે, કથા કરું આખ્યાનમાં.

કડકું ૧ લું

(સૂર્યાની ચાલ)

સુદામાપુરીમાં મોહન જનમ્યા. સુર કરે સૌ 'જય જય' નાહ.
કળા ગાંધીને મંગલમંદિર. અમૃતના વરસ્યા વરસાદઃ
ભરત ભોમના ભાગ્યતણે ત્યાં ઉજવળ ઉદય થયો રે ભાલુઃ
વયની સાથે વધે શીલ, સૌ મોહન કેસં કરે વખાલુ.

(કાળ)

ગયા વિદાયત, દયા પાત્ર ત્યાં. જેન્દિસ્તરની પદવી
મેજવી મોહન દેશ પધાર્યા ભોમ જગુર્ક અરવી.

ગયા આફ્રિકા લડવા માટે કેસ કોર્ટના કપરા,
ગોરાઓની ખમી ટાપલી, યયા સવાયા જળરા.

રાજચંદ્ર શ્રીમદ વીતરાગી, મધ્યા ધર્મના શાતા,
આત્મા ને ઇશ્વરનો શંકા પૂછી મેળવી શાતા;
કર્મ, મોક્ષ ને જ્ઞાન તણા પ્રશ્નો શ્રીમદને પૂછે,
મોહન ધીમે ધીમે મંથી સત્ય ધર્મનું ચૂસે.

કોર્ટ કેસ સૌ છૂટી ગયાં ને માનવતાને માટે
લડાઈ માથે લીધી મોટી, સત્યાગ્રહ ને સાટે.

હિંદીજનના સ્વમાન સાહે, ભુદ્ધ આદર્શ જળરાં,
સત્ય અને અહિંસાનાં મત તેં મોહન! લીધાં કપરાં;
છત્તી જંગ અહિંસાનો ત્યાં તું આબેા ભારત જોમે,
સ્વદેશ-પ્રીતિ કેરી સળંગે જવાળા રોમે રોમે.

એ જવાળા મોહન! તેં સાશ રાષ્ટ્ર મહીં સળંગવી,
આગ્રાદીની અજળ તમજા તારા જોલે આવી.

દેશબંધુઓ તણાં દિલ તેં મોહન! છત્તી લીધાં,
સત્ય અને અહિંસાના મંત્રે મોધાં કામણ દીધાં;
યુગની બંધ ઉડી ને લગ્યા મોહન તારા જોલે,
લાખ કરોડ જનો ને આસન ગોરાગોનાં ડોલે.

હિન્દ રાષ્ટ્રની મધ્યસભાને અંવર્ધી ચેલાવી,
શ્રમજનને વીર દધીચિ, પૂણી તેંય ધીખાવી.

જાણ્યું એક દિને ને જગતે પોંચ્યા સૌ કેા કરડે,
મુઠી હાડકાં લંગોટી ને છે ઉઘાડે પૂરડે;
પામે તોપ નથી તરવારે, નિઃશસ્ત્ર મોહનલાલે,
ત્હાણે પડકાર્યા ગૌરાંગો, કહ્યું: 'રાજ તમ સાલે'.

જે સામ્રાજ્ય પરે ના ભાનુ આયમતો લવલેશ,
જેની ફ્રેજ અને શસ્ત્રોનો પાર ન પામે શેષ;
તેને આત્મગણેથી ગાંધી, તેં આપ્યો પડકાર,
'ધન્ય જનેતા' વિશ્વ વખાણે ગાંધીને જણનાર.

(વલણ)

ધન્ય જનેતા ગાંધીની, લડ પાક્યો ભૂમીમાંપરે;
એમ અધિક બિરદાવતા, સૌ સુર પધારે ત્યાંપરે.

કડવું ૨ જી

(રાગ-ભાર)

દેવ આલ્યા દધીચિઘાટે રે, મોહનને જોવા માટે રે,
જીએ મોહન નાણીનાણીરે, વળો સૂણે એની ગ્રીરવાણીરે.

જોઈ મોહનને મોહ પામ્યા રે, દેવ દધીચિઘાટે વિરામ્યારે,
કૃષ્ણે સત્ય-અહિંસા ધારી રે, લીધું દેશ સેવાત્રત ભારીરે.

શ્વેત શશિકલા શી ખાદી રે, ધારે વસ્ત્રવિદેશી જાગીદાડી રે,
નર-નારી સુવક્ર-વૃદ્ધ જાગ્યાં રે, રંદુડો કાંતવા લાગ્યાં રે

વૈલવ ને સાહણી છોડી દે, જાંચી પદવીનો મોહ છોડીદે,
 કેક રત્ન સમાં નરનારીદે, રહ્યાં ગાંધી પાસે વ્રત ધારી દે.
 અધિમુનિજનોના જેવી દે, આશ્રમની પ્રજ્ઞાલિકા ડેવી દે!
 બ્રહ્મચર્ય સંયમાદિ કેરાંદે, લીધાં બાપુએ વ્રત અનેરાં દે.
 સત્ય અહિંસા સાથે લંગોટી દે, છોડી ઢેહ વરણાગી ખોટીદે,
 સ્વાદ છોટ્યા પંચેન્દ્રિયો કેરાંદે, ઠોકયા સાબરમતીએ કેરાંદે.
 સ્વાદ નિમઠ સરખાં છોટ્યાંદે, વ્રતે આશ્રમજનને જોડ્યાંદે;
 ત્યજ્યુ અન્ન ને વનકળ ખાતાંદે, સદા સાદાઈના શુભગાતાંદે.
 ગૌણ સ્થાન યત્રોને આપ્યું દે, મહત્ત્વ માનવનું સ્થાપ્યું દે;
 મેવા સ્વાશ્રય સાથે શોભે દે, એમ શિખાવ્યું આપ નિલેભે દે.
 મેવાવ્રત લાખોએ લીધાં દે, મૌને બાપુજીએ બુદ્ધ લીધાં દે,
 કરે અનશનથી વ્રત શુદ્ધિ દે, અણિશુદ્ધ રાખે નિજ બુદ્ધિ દે.
 કહે: “હિંદને મુક્તિ અપાવું દે, વિશ્વે પ્રેમનું રાજ સ્થપાવું દે,
 “ભૂડી પાહુ તરવાર ને તોપદે, થાય ભૂમીથી યુદ્ધનો લોપ દે.”
 વિશ્વ વાણી સૂણી મોહ પામે દે, પેગંબરને ખાય પ્રજ્ઞામે દે,
 બુદ્ધ મહાવીરનો સદેશો દે, ગાંધી દાસ ભણે દેશદેશો દે.
 દીન અદ્યતને ઉદ્ધારે દે, ધાયે પીડિત કેરી બહારે દે,
 એવું અપૂર્વ ગાંધી ચરિત્ર દે, જોઈ જનમન થાય પવિત્ર દે.
 મૂનો શ્વશ્રમલીનો દિનારોદે, ‘જન્યો દેવકધિનો’ ઉતારોદે,
 રચ્યા પરદેશી રાજ્યના ખાંચાંદે, મોહન ચંદ્રાચાર્ય ગણ્યાયા દે:

પછી અહિંસા જંગ ખેલાયા રે, જોવા દેવમુનિ સૌ આવ્યા રે;
લાડી, ગોળી ને કારાગારે રે, સરકાર સિતમ ગુજારે રે.

હોયે મરણવા રોજ આવે રે, શાંતિથી સિતમ વધાવે રે;
ગાંધી જીસસ જેવા લાગે રે, એમ વિશ્વના લોકો ભાખે રે.

ધણી વરસી જીવનમની ઝડીઓ રે, તોયે ગાંધીજન પાછો ન પડિયો રે,
ગોરા ભિતર કેવા કાળા રે, જંગે જાણ્યું, થયા અકારા રે.

જીવ ત્રીસ સવંતસર આપ્યું રે, એણે ખિટિશરાજ હલાવ્યું રે;
નવું અહિંસા યુદ્ધ ગતાવ્યું રે, ગાંધીજીએ સત્ય શીખાવ્યું રે.

કે બત્રીસાનો હોંમ દીધો મુકિત કેરા જગમાં,
હમતે વદન હોમાય નર ને નારી આવી રંગમાં;
“હિન્દ છોડી જાવ ગોરા” બોલ બાપુ ઉચર્યા,
એ સૂણી ખિટિશરા ઉછળી પડ્યા કોધે ભર્યા.

બાપુ પૂર્યા કારાગૃહે કસ્તુરબા છે સંગમાં,
‘જીતો અગર જંગે પડો, બાપુ કહે રણુરંગમાં.’

આઝાદ ને પંડિત પૂર્યા, ત્યાં મુક્ત વસ્ત્રલ હોય ના,
લોકને દોરી શકે એવોજ રાખ્યો કોઈ ના.

પણ જંખના મુક્તિતણી જાગેલ જનની શેંશમે ?
ખંડુક, લાઠી ફાંસીના સિતમો ગધા જનતા ખમે.

રે લક્ષ્મીના અવતાર શાં કસ્તુરબા જંગે પડ્યાં,
ને શિવરૂપી મહાદેવનાંયે ભરમ-અસ્થિ ત્યાં અડ્યાં;

ખાપુંતેણા બે હાથ લાગ્યા એમ, તોયે ના ડગ્યા,
 લેયે અને નિર્વેદની એ ઉરમાં ના કે જગ્યા.
 એ નંગને અંતે થઈ નીંખી અહો મુક્તિતેણી,
 પણ હાથ ! ભારત - ભાગલાની વિથ પડી વધની કણી.
 (વલણ)

‘ભારતના બે ભાગલા, કરો હિંદુ મુસ્લીમ ભિન્ન રે !’
 વાણી ગોરાંની સાંભળી, યથા નેતા ભિન્ન રે.

કડવું ૩૯.

બડા લાટ ભારતના બોલે, સૂણો ભારતવાસી રે !
 ભારત ઉપર રાજ કરતાં, અમે ગયા છીએ ત્રાસી રે.
 રાજ તમારૂં તમને સોંપી, બ્રિટન જ્યાં છે રાજ રે,
 વગર નફાના ભારત કાળે, બન્યા આજ લગી કાજ રે. બડા,
 અમે હોત ના હિંદ વિષે તો હિંદ થયું હોવ પ્રાગે રે,
 આને હિંદ મુખી છે તેતો બ્રિટિશ તણા મુગળે રે. બડા,
 હિંદુ મુસ્લીમ લઠે રોજ ભે બ્રિટિશનું રાજ્ય ત હોયે રે,
 દહો વળી આ સ્વરાજ કેરી વાત શીખાડી દોયે રે ! બડા,
 આંડવ - બનેના સંપર્કે ને અશ્વિત્યે પોષાયો રે,
 આજ બલે ને સ્વરાજ માંગો, અમે નથી રોષાયો રે. બડા,
 ભારતના મહામિત્ર અમે તો, દુઃખમાં દિધ સંહારો રે,
 મુખમાં નીકળે સ્વરાજ આપી, બન્યા વિચાર અમારો રે. બડા.

ઝેટપ્રિટનને માથે નાંખી ફરજ ઇશિરે એવી રે,
 કે ભારતની જુમ્મેદારી શિર અમારે લેવી રે. બડા.
 હવે અમે તો જઈશું જાણા, પણ બહુ ચિંતા થાયે રે,
 હિંદુ મુસલમાન હજીય મળી ના એક રાગથી ગાયે રે. બડા.
 જનાબ ઝીણા રોજ એતવે, સ્વરાજ જો હઈ દેશે રે,
 મુસ્લીમો નારાજ થશે તો પછી મને ના કહેશે રે. બડા.
 પાકીસ્તાન મુસલમાન માગે, તેય વિચારી લેવું રે,
 તમે જોડ મળીને જાલો, લેવું કે ના દેવું રે. બડા.
 નેતાઓ ભારતના ઝટપટ સ્વરાજ લે સંભાળી રે,
 કેમી પ્રશ્ન પતાવી સત્વર વિલંબ ને દે ટાળી રે. બડા.

(વલણ)

ગોરા હાકમ ઈમ કહે, લ્યો હિંદીજન રાજ રે,
 પણ લેજા થઈ આવજો, કે વણસે ના તમ કાજ રે.

કડવું ૪ થું

(પછી મુદામોજી જોલિયા સુણ સુંદરી રે—એ રાગ)

કહે વલ્લભ આ વાણી સૂણી ઓ જાપુજી !
 એલ્યા ગોરાઓનાં ઉર સદા હું માપુજી.
 એની દાનત જોઈ ટોપડું ઓ જાપુજી !
 એને દેવું નથી જ સ્વરાજ હું તો સત્ય માપુજી.
 એતો પેઢ્યા પટ્યા છે હિંદમાં ઓ જાપુજી !
 આ તો માંડ્યા છે ખાલી જોલ હું સત્ય માપુજી.

મીઠી મીઠી વાતો કરે હો બાપુજી !
મજ ભરે તસુ ના વેતરે સત્ય માપુજી.

પક્ષો પાકીને રાજ કરે હો બાપુજી !
એણે છોડી નથી એની ચાલ હું સત્ય માપુજી.

એને હિંદ ગમે ના છોડવું એ બાપુજી !
ગાંધી બાલીને ભે ન છોડાવશું સત્ય માપુજી.

એના ફેરબા ભે ફરશું સૂઝો એ બાપુજી !
થશે ઘાંચીના ભેલની ગત્ય હું સત્ય માપુજી.

એને સાફ કહી દો એમ તમે એ બાપુજી !
'હું તો છોડીને બા પંચાત' હું સત્ય માપુજી.

એને પારકી શી પંચાત છે હો બાપુજી !
એનું ખીસ્તર બાંધવે કામ, હું સત્ય માપુજી

બે ગિલ્લી ને વાંદર તણી હો બાપુજી !
એણે આઢરી જૂની રીત હું સત્ય માપુજી.

હવે દેશ થયો છે અધીર બધો હો બાપુજી
માટે માગેને સીધો જવાબ હું સત્ય માપુજી.

માનભર જવું હોય તો બચ કહો એ બાપુજી !
નથી લાકડાં લઠાવ્યે સાર હું સત્ય માપુજી.

એનો હૃદયપલટો થયો નથી હો બાપુજી !
જેથી ચોટાડે કૂણીએ ગોર હું સત્ય માપુજી.

કહો ગોરાને આજપ'પાળ તજ હો બાપુજી !

ઝટ સોંપે અનામત માલ હું સત્ય ભાખુજી.

(વલણુ)

ખીસ્તર માંડે જો બાંધવા, તો બાંધાવવા તૈયાર રે;
નહિ તો મૂકી ભાગવાં પડશે સાગર પાળ રે.

કડવું ૫ મું

(રાગ ઉપરનો)

સૂણી બાપુજી બોલિયા વીર વલ્લભ રે!
તમે ધરો ને થોડી ધીર થશે સહુ સુલ્લભ રે.

આપણે સત્ય તણે સંશ્રામ હો વીર વલ્લભ રે!
નવ સત્યને આવે આંચ, થશે સહુ સુલ્લભ રે.

સૌનેય સન્નન માનવા વીર વલ્લભ રે!
એ તો આર્થ-રીતિ અણમોલ થશે સહુ સુલ્લભ રે.

હવે થાક્યું છે બ્રિટિશ રાજ હો વીર વલ્લભ રે!
નહિ પાલવે કાંટાળો તાજ, થશે સહુ સુલ્લભ રે.

ન આંખા ઉતાવળે પાકતા વીર વલ્લભ રે!
આ તો ગંભીર મોટું કાજ, થશે સહુ સુલ્લભ રે.

પક્ષો - એ પાડે ભલે વીર વલ્લભ રે!
પણ સંપત્તિ આપણે હાથ, થશે સહુ સુલ્લભ રે.

ગોરાઓ મિત્ર રહે સૂણા વીર વલ્લભ રે!
એવી છે મારી ઇચ્છાય, થશે સહુ સુલ્લભ રે.

માનું પલટયું છે છિટનમું ઉર હો વીર વલ્લભ રે!
મને શંકા નથી લવલેશ થશે સહુ મુલ્લભ રે.

આપણુ ખેલ્યા અહિંસક જંગ હો વીર વલ્લભ રે!
ઝોમાં હોય ન પ્રેમની ઝોટ, થશે મહુ મુલ્લભ રે.

તમે જનતાને હિંમત આપજો વીર વલ્લભ રે!
કોઈ થાયે ન લેશ અધીર, થશે સહુ મુલ્લભ રે.

મારે સ્થાપવો સંપૂર્ણ સંપ હો વીર વલ્લભ રે!
જાઉં ઝીણા જનાબની પાસ, થશે સહુ મુલ્લભ રે.

મારો ભોમિયો છે ભગવાન, હો વીર વલ્લભ રે!
એનો મોટો મને આધાર, થશે સહુ મુલ્લભ રે.

પીધા કૈંક કટોશ ઝેરના વીર વલ્લભ રે!
હવે હારવું શાને કાજ થશે સહુ મુલ્લભ રે.

પહેલી ગોઝી કડે ઝીણા થકી વીર વલ્લભ રે!
પછી ગોરા સાથે વાત, થશે મહુ મુલ્લભ રે.

(વલ્લભ)

વાત ગળે ના ઉતરે, વલ્લભ ધૂતુવે શિર રે,
પણ બાપુને ગોલડે, જ્યમ ત્યમ રાખે ધીર રે.

કંકણું ૬ છું.

ઝીણા સાથે કીધી ગોળી, તલમાં કંઈ ના તેલ રે,
ઘાંતું મથ્યા મોહન તોયે ના પડ્યો જ કાંઈ મેલ રે ૧

વડા પુરૂષ સૌ એમ વિમાસે, આનું તે શું થાય રે,
નાહાની-નાનમ સૌ આમાં તો આપણી દેખાય રે. ૨

ઝીણા તો બસ બેઠા પંકડી, પાકે રાષ્ટ્રની વાત રે,
સમજે ના સમજાવ્યા એમાં થાય દેશની ઘાત રે ૩

બાપુજીને થયો બળાપો, દ્વિ રાષ્ટ્રની હરખાસ્ત રે,
સ્વીકારે પોતે તે કરતાં નિજની ઈચ્છે ઘાત રે ૪

વલ્લભ જેવા કરડે ખડોચા, છિટનને દે દોષ રે,
કોઈ રીતે કાઢો ગોરાને, એમ કહે સરોષ રે. ૫

કોમી એર તણા પીવાયે કેમ કટોરો આમ રે,
સ્વરાજ હોતાં ઉલટું આતો વગોવાય મુનામ રે. ૬

સાંપે આતો ગળ્યું છંછુંદર, ના ગળાય ના મૂકાય રે,
અકળામેણમાં નેતા સંઘળા, ત્રાહિત્રાહિ થાય રે ૭

‘ભાગ ભોલે મુંજ થાય દેહના, ભાસ્ત ના છેદાય રે,’
એમ ‘વંદે બાપુજી બળતા, ઉરના કેટકા થાય રે ૮

“આવો તો ઉતપાત મેં ના જોયો રે,
“માનું ગુલામીને ઘેન આતમ જોયો રે. ૯

(રાજ-ગરબીનો)

“ગામે ગામ મંદિર મસ્જિદ પાસે પાસે રે,
“હવે હિંદુ મુસલમાન બિન્ન કેવા થાશે રે! ૧૦

“ભૂમી ભારતની બે આંખ કેરાં રત્નો છે,
“તેને કેમ કરી છેદાય આવા ચત્નો એ? ૧૧

“એક માટીમાંથી માયે જણ્યા બે પુત્રો રે,
“તેનાં કેમ થયાં છે આમ અવળાં સુત્રો રે!” ૧૨

સૂણી વડલ વાણી ઉચરે “ઓ બાપુજી !
“તમે રીસ કરોના લેશ હું સત લાખુજી. ૧૩

“એક માડીજણ્યા બે પુત્ર મોટા થાતાં રે,
“બુદ્ધાં માંડે છે ધરસૂત્ર ના શરમાતાં રે ૧૪

“ભલે હિંદુ મુસલમાન ભિન્ન બાપુ થાયે રે,
“પણ ગોરાઓનું રાજ અહિંથી નાયે રે. ૧૫

“એ નારદ દૂર થયા પછી હો બાપુજી !
“યશે હિંદુ-મુસલમાન એક હું સત્ય લાખુજી.” ૧૬

ત્યારે પંડિત નહેરૂ બોલ્યા “ઓ ગાંધીજી !
“આપણુ પાણી પહેલાં પાળ લ્યોને ગાંધીજી. ૧૭

“મળી હિન્દુ-મુસલમાન હાથ સતા કરિયેજી,
“એક વચગાળે સરકાર આપણુ રચિયેજી. ૧૮

“કામ કરતાં કોમીઝેર થોડું થોડું ઉતરશે,
“વળી નવાં અનુભવ ઉર આવી ઉઘડશે.” ૧૯

(વલણ)

વાત જવાહરલાલની, ઉતરી સૌને ઉર રે;
કામચલાઉ સરકાર કેરી લીધી માથે ધુર રે. ૨૦

કડવું ૭ મું

હવે નારદને ચિત્તે થતી ચટપટી રે
ગૂંથ ઉકલી જશે શું આ ચટપટી રે !
કહે કોમી જૂથોને શું બેસી રહો રે !
મુખે ‘પાક પાક’ બોલવાથી શું લહો રે ? હવે.
કૂર કોમો તે ઝેરનાં ણલૂન ચડ્યાં રે,
ભૂમી ભારતમાં વિખ વરસી પડ્યાં રે. હવે.
મૂકી સાનભાન દૈત્ય કોમી ધૂમતા રે,
નાનાં બાળકો કે નારીઓ ન મૂકતા રે. હવે.
પર કોમ દેખી ઝેરની જવાબા છૂટે રે,
કરે ડર કાપી, બાળી દ્રવ્યને લૂટે રે. હવે.
કંઈ બાળ કૃણાં રાક્ષસો વધેરતા રે,
નારી ગર્ભનેય દુષ્ટ દૈત્ય ચીરતા રે. હવે.
લૂટે નારીઓનાં શીલ પૂરા પાશવી રે,
કરે રૂધિરનું પાન તરસ્યા ખવી રે. હવે.

બસ કેલ, આગ ખંજરો ઉછળે રે,
 મહા ધ્વંશની લીલાયી જુઓ ઉછળે રે. હવે.
 નાસભાગ થાય આર્ત ચીતો પડે રે,
 નવ માનવતા ક્યાંય શોધી જડે રે! હવે.
 પર શબ્દના હાકેમ જોયા કરે રે,
 સંધ શિખામણી ધાત સામે ધરે રે. હવે.
 છોડે હુકમ ને સહાનુભૂતિ દાખવે રે,
 પણ પોલીસ હાકુને જાણે સાચવે રે. હવે.
 “મહાધ્વંશ!” ભાષ્ય એમ જોરા કરે રે,
 “પાકીસ્તાન કાજ મુસલમાન વિકરે રે. હવે
 “અર ભારતનો આમ ભાઈ ઉછળે રે,
 “પછી રસ્તો આમાંથી કેમ નીકળે રે!” હવે

(વણકુ)

‘રસ્તો આનો નીકળે તો જઈયે જટ સ્વદેશ રે’,
 એણું જોરા જોલતા, ધરી કુટિલતા વેશ રે.

કંડુ ૮ મું

લેભાગુઓ, સમજાવે છે, નથી હવે કોઈ આરોહ!
 પાકીસ્તાન ફગાવી દેને, ફર બતા આ ટાળોહ!
 ભારતના ભઠ ભેગા થઈને જોઈ શુભ ચલાવેહ,
 શું કરવાથી અનિષ્ટ કેરો અંત હવે આ આવેહ.

ગાંધીજીને હૈયે દારુણ દુઃખ દાવાનળ લાગેલ,
અંધકાર દીસે ચોપાસે, પ્રકાશ પ્રભુનો માગેલ !

કોડ લોકનું લવિતવ્ય તે કોડ વિષે કયમ મૂકવુંલ ?
સેવા કરતાં સેવ્ય તણું તે હિત જરી ના ચૂકવુંલ.

વડાપુરુષ બોલાવી બાપુ નિર્ણય ચોકબો માગેલ.
“પૂરો તોલ કરીને કહેજો, સૌને સાચું લાગેલ,”

“કહે બાપુને લાલેલાલું,” વડાપુરુષ પદ નામીલ,
“રાષ્ટ્રહિતમાં આપ બાપુજી ! અનન્ય ભાવે કામીલ,

“આપ થકી કો અધિક રાષ્ટ્રનું હિત અટાણું સમજેલ !

“આપ કહેશો તે સૌ અમને વળી રાષ્ટ્રને ગમશેલ

“આજ લગી દોર્યા છે બાપુ ! અમને સૌને આપેલ,

“આપ વિના ના હવે નાવડી માર્ગ અમારી કાપેલ !”

અંતર કેરા મૌન વિષે પણ બાપુ ફૂળકી મારેલ,
મરણવો શું મોતી માટે ફૂલે ઊડાં વારિલ !

સ્વાન વદનથી બોલ્યા અંતે કસ્તુરબાના સ્વામીજી:

“આજ ન જાણું મેઘાડંબર શ્યામ નિશા ઉર જામીજી,

“લવિતવ્ય ભારતનું મુજને જાણું લાગે કાણુંલ.

“માર્ગ જડે ના કેઈ મને, રીત રીત આદિતને ટાળુંલ ?

“પ્રજા પૂરો વિશ્વાસ મૂકે છે તે સાચો ઠેરવેલ.

“નિર્ણય એવો કરજો કે ના પાડે ફરી ફેરવેલ.”

ચર્ચા ચાલી દંઈ નેતાઓ ઉભરા ઉરના કાઢેલ,
અતે લીધે નિર્ણય છે લીગવાદી છેડા કાઢેલ.

(વલણ)

ભારતના ખે ભાગલા, કીધ ભગ્ન ઉરે મંબુર રે;
નેતાઓની આંખ વિધે ન માય આંસુ પૂર રે

કંઠવું લે મું

ભાઈ! તે દિ વજ્જર રોયાં રે, પથ્થરોએ આંસુડાં ટોયાં રે,
પડયા જે દિ ભારતના ખે ભાગ,
લાગી વીજ જેવી ઉરેઉર આગ
ભાઈ! તે દિ વજ્જર રોયાં રે.

ખાપુલને મેણને મેવેરે, જાણે ઘનશાવણ ચૂવે રે,
થયા જે દિ ભોમ તથા ખે ભાગ,
ઘરે ઘર કાળા કળેબ્યા, કાગ
ભાઈ! તે દિ વજ્જર રોયાં રે.

ભાઈ! તે દિ ભડ તો રોયા રે, દગાતે ઉર મેં જોયા રે,
પડ્યા ચર્યચર્યામ ભૂમીના ખે ભાગ;
ખળે જાણે ઉરનો ખાવન ખાગ.
ભાઈ! તે દિ વજ્જર રોયાં રે

ભાઈ ! તે દિ' ડુંગર ડાહ્યારે, બાણે કાળપુરુષ બોલ્યારે :
 “ભૂંડાઓ પાડયા ભૂમીના જે ભાગ,
 “જળાવી સુખ વિષે તમ આગ”
 ભાઈ ! તે દિ' વનજર રોયાં રે.

ભાઈ ! તે દિ' રિપુઓ રીઝ્યારે, નેણે વક્રહાસ્યની ત્રિજ્યારે,
 ભારતમાતના પાડયા બે ભાગ,
 ભલો સંતાન મલ્યો છે ભાગ,
 ભાઈ ! તે દિ' વનજર રોયાં રે.

ઠોઠાર શું વનજર રોયાં રે, બાણે જગ આંસુડે ધોયાં રે,
 પડયા જે દિ' ભારતના બે ભાગ,
 ડંશ્યે બાણે દેહને કાળો નાગ,
 ભાઈ ! તે દિ' વનજર રોયાંરે,
 પથ્થરોએ આંસુડાં ધોયાં રે.

(વસણ)

ભૂમી તણા બે ભાગલા, હિંદ પાકીસ્તાન નામ રે;
 સકળ ત્રિશ્વ વિસ્ત્રે થયું, સૂણી આપણું કામ રે.

કકડું ૧૦ શ્રુ

હમે અંગેજ બાંધે છે બધા પોટલા રે,
નમે ભારતભૂમીના રૂડા પોટલા રે.

જતાં જતાંયે જૂંઘાવી ભય પોટલા રે,
મૂકે કેરી રસ ચૂસી ખાલી પોટલા રે. હવે.

નવી નહિરૂ—સરકાર સત્તા ધરે રે,
ગેરા હાકેમ આજ્ઞાને એની શિર ધરે રે. હવે.

દુઃખમાં એમ સૂર્ય તો સ્વરાજ્યનો રે,
બાણે ઉઘો ભારત કેરા ભાગ્યનો રે. હવે.

લાલ કિલ્લામાં રાષ્ટ્રધ્વજ રોપિયો રે,
ગેરા ઉતારે જવાહરને ટોપિયો રે. હવે.

ગામેગામ શી સ્વરાજ્યની વાતો થતી રે,
નહિરૂ વલ્લભની ભેડ જાતી જતી રે. હવે.

રોજ રાષ્ટ્રના પ્રધાન બાપુને નમે રે,
બાપુ બતાવે તે રાહ એને ગમે રે. હવે.

કહે બાપુ: “લિગે પાકીસ્તાન છો લીધું રે,
“સમય જતાં સમજશે ખોટું” કીધું રે. હવે.

“માતૃભોમ છે ભારત મુસલમાનની રે,
“એને દેવી ન દુહાઈ પાકીસ્તાનની રે. હવે.

“ ખીન—મહાગ્રામી રાજ્ય દ્વાં સ્થાપવું રે,
“ ના કેમી લેદોને સ્થાન આપવું રે.” હવે.

કહે બાપુ: “ આગ્રાહ! અભય આપજો રે,
“ કે’જો મુસ્લીમને ભય ના રાખજો રે.” હવે.

“ ભલે પાકે રાજ આજ છડું પંડે રે,
“ નહિ હિંદમાં મુસ્લીમને કો નડે રે.” હવે.

“ ધન્ય બાપુશની વાણી!” મોલાના કહે રે,
“ મારા હૈયામાં લેશ ના શંકા રહે રે.” હવે. હા

“ હિંદ અમારી ચે માતૃભૂમી છે લલી રે,
“ એની ઈજ્જતને કાજ થાશું બલિ રે.” હવે.

(વલણ)

એણીપેર વાણી બોલિયા, મોલાના આગ્રાહ રે,
સૂણી કરે સૌ હર્ષમાં ‘જયભારત’નો નાદ રે.

કડવું ૧૧ સું

(ભુજંગીની ચાલ)

નવું રાજ સ્થાપ્યું, નૂની રાજધાની
મત્યા દિલ્હીમાં સર્વ તેના સુકાની;
બજે હર્ષ ડંકા, નિશાનો ચડાવે,
નવા રાજ્યના લોક જયનાદ ગાવે.

પૂરે આથિયા મોતીના સિંધુ હર્ષે,
 મીઠી વાદળી ઝોધ અમૃત વર્ષે;
 ગજે રમ્ય સ્વાતંત્ર્ય શરણાર્થી આજે,
 'જયહિંદ' નો નાદ સર્વત્ર ગાજે.

જાન્યો હિંદ યુગે ધણા મુક્ત આજે,
 નવા જુજનાં જાવ્ય મંડાણ રાજે;
 નવી રોશની હિંદ વિશે પ્રકાશે,
 ભર્યાં કોઠ હૈયાં નવી દિવ્ય આંશે.

ધ્વજે રાષ્ટ્રના ચક્ર જે રેટિયાતું,
 હીરું જાંધી-કૃષ્ણે સુદર્શન માતું;
 સ્વીકાર્યું મહા ચક્ર અરોઝ કેરું,
 જગે જાણ્યું છે સ્વત્વ હિંદે અનેરું.

સુકાની રૂઠા રાષ્ટ્રના કોણ કેવા ?
 કદે હિંદની કેવી રીતે જ સેવા ?
 હઉ નામ સંજોષમાં એ જતાવી,
 જાંધી જાણુ છે સર્વની સિદ્ધ ચાવી.

(વણણ)

નામ તણી એ માળ કેરા, મેરુ મોહન એક રે;
 પૂછ્યા વિણ પાણી પીએ ના પ્રજાન એવે ટેકરે.

કડવું ૧૨મું

કોણ કોણ ભારતના નાયક, નમે બાપુને પાયજી,
દિવ્ય દૃશ્ય એ જોવા દેવો સ્વર્ગપુરીથી ધાયજી.

આ પંડિત નહેરૂ આવે એ કરોડપતિનો પુત્રજી,
સુખ વૈભવને લાત લગાવી, સાચવે દેશનું સૂત્રજી.
અગાધ વિદ્યા કેરો સ્વામી, બુદ્ધિનો વળી સાગરજી,
વડો પ્રધાન નમે તે આવી, બાપુના પદ આગળજી.

આ વીર વલ્લભ આવે એની મૂંછે લીંબુ ઢરતાંજી,
એ ચક્ષુનાં આપ ચઢતાં દુશ્મનનાં દિલ ડરતાંજી.
નવલખ ગુર્જર જોડ્યા એણે ભારતને રણ દોર્યાજી !
પ્રધાન રાજસ્થાન તણો ને કે કૌટિલ્યો ચોળ્યાજી.

વલ્લભભાઈ બાપુને શિર સમીપ આવી નમાવેજી,
ત્યાં તો કેઈ તરલ તરુણી મીઠું હસતી આવેજી;
રાજકુમારી અમૃતકુંવર એ બાપુને પદ નામીજી,
આરોગ્ય-પ્રધાન સદાનાં એ બાપુપદસેવા-કામીજી.

ધીમી ચાલે આવી ગંભીર મોલાના કર જોડેજી,
હમી 'આઈયે' કહી બાપુજી મોન ખીરેથી તોડેજી.
પઠ્યા કિતાબ કુરાન તણી તે જીવનમાં ઉતારેજી,
મોલાના શિક્ષણનું ખાતું ભારતમાં ચલાવેજી.

આ જગદ આલેખી ગાથા, આવે કોણ પ્રધાન છ ?
 બેરિંગર આચેડકર એ તો હરિજન નેતા મહાન છ.
 જુદિયાળી, બંધારણના કાનુનમાં નિમ્ણાતલ,
 સકાસ કરી વંદન જાપુને કરે ધીમિથી વાલલ.

મોટી મૂછના ચોભાવાળા શિર પર સાક્ષે સોડેલ,
 કળાં ભગ્ગર નેણે, દાઢી નેધં જનમન મોડેલ.
 દેજપ્રધાન બળદેવસિંહ એ શીખ સરહાર કહાવેલ;
 વિનયભરી એ કરી વંદના જાપુ પાસે આવેલ.

જોન મધાઇ, જગજીવન ને ગાડળીલ સૌ આવેલ,
 અન્ય પ્રધાનો આવી વહે, જાપુને મન ભાવેલ.
 ગ્રંથ પ્રધાનો કેરી ત્યાં દહેતામાં ઉકલી જાયેલ;
 વિભજ વચન આપુનાં સૂણી સૌને શાન્તા થાયેલ.

(વલણ)

વિભજ વચનને સાંભળી, થાય પ્રધાન પ્રસન્નરે;
 હૃદયા દિલની ઓસરે ને, થાય હંમણું મનરે.

કંઠવું ૧૩ મું

જાપુ બોલે સૂણો પ્રધાનો ભારતના ઝડભાગીજી,
ભારત કેરો ભાર લીધો તો પૂરાળનો સૌ ત્યાગીજી.

શોભાવો સૌ પ્રધાનપદ, ખાંડાની ધારે ખેલોજી,
સેવા માટે સત્તા લીધી સમજી ફર મદ મેલોજી.

જાપુ બોલે સૂણો પ્રધાનો૦

ભારતની મોંઘી મુક્તિ દો સૌને સરખે હીન્સેજી,
નથી મૂડી એ કેઈ વર્ગની કે ઝટ ઘાલે ખીન્સેજી.

જાપુ બોલે સૂણો પ્રધાનો૦

નાતબત ને વર્ગ તણા સૌ જૂના લેદો ભુલવાજી,
સમાન ભાવે મલિયે સૌ કે મુક્તિ માખણ લૂંટવાજી.

જાપુ બોલે સૂણો પ્રધાનો૦

મજુર, હરિજન ને ખેડુતો આમ્યપ્રભ મને ખ્યારીજી,
પુરા ફિલથી તમે પ્રધાનો, એને આપો ચારીજી.

જાપુ બોલે સૂણો પ્રધાનો૦

સમાન હક્ક સૌ કેને આપો, નવભારત સરભવોજી,
સત્ય અહિંસા પ્રેમ તણો જીવનીમાં ધ્વજ ફરકોવોજી.

જાપુ બોલે સૂણો પ્રધાનો૦

પાક રાજના દેખી પરથી ભારતમાં નવ પાડોશ,
રાજતંત્રમાં મટે આપણા દેશ તણે ના વાડોશ.

બાપુ બોલે સૂણે પ્રધાનો૦

મુસ્લીમોનાં બ્રાતૃભાવે દિલ પ્રધાનો છતોશ,
પ્રેમભરેલી આયર્નીતિની ઉદાર રાખો રીતોશ.

બાપુ બોલે સૂણે પ્રધાનો૦

એમ થશે તો કોઈ સમે પસ્તાશે પાકીસ્તાનીશ,
સમન્તશે આ લેલ જુકા છે, સૌથે હિંદુસ્તાનીશ.

બાપુ બોલે સૂણે પ્રધાનો૦

ભારતના લોક પંડિત ! તારે માથે જુમ્મેદારીશ,
સત્ય પ્રેમ સરકાર ચૂકે ના, રાજ તું ખખરદારીશ

બાપુ બોલે સૂણે પ્રધાનો૦

હીન હીનને પડખે પંડિત ! સદા ઉભો તું રહેજેશ,
ત્યાગવીર હે ! કઠોર કષ્ટો સૌ આવે તે સહેજેશ.

બાપુ બોલે સૂણે પ્રધાનો૦

રામરાજનું સ્વપ્ન હવે સાચું ભારતમાં આપોશ !
સેવાભાવે જનતા ફેરાં ' દુઃખ દરિદ્રા કાપોશ.

બાપુ બોલે સૂણે પ્રધાનો૦

પ્રેમ તણે સંદેશે સારા જગને ભે હોય દેવોલ,
સર્વ પ્રથમ તે પાઠ આપણે ઘર આંગણથી લેવોલ.
ગાપુ ગોલે સૂણે પ્રધાનો.

પાકીસ્તાન અગર ભારતના લોક નથી મન મારેલ,
જનસેવા કરવી છે મારે જ્યાં ત્યાં અસાધારેલ.
ગાપુ ગોલે સૂણે પ્રધાનો.

શેઠ તણી શીખ ઝાંપા મુધી, સમજ મનમાં ધરનેલ,
ભારતના દીનહીનતણું કલ્યાણ સદાયે કરનેલ.
ગાપુ ગોલે સૂણે પ્રધાનો.

(વસણ)

દીનહીનના દુઃખને સહા, પ્રધાન ધરે ઉરમાંય રે,
એમ થયે બહતી જશે, આ સ્વરાજ્ય કેરી ઝાંય રે.

કડવું ૧૪મું

જૂના હસ્તિનાપુરમાં આજ, થયું છે સ્વરાજ
જેવા જઈએ રે,

પૂજ્ય બાપુજીના પાદ, પૂજને આબાદ,
જેની થઈએ રે.—જૂના

નહિ જન જન વિષે ભેદ, ભણે એમ વેદ .
થયું સિદ્ધ આજે રે,

નવભારત કેરું રાજ થયું સૌને ઝાજ,
બાપુ શિર રાજે રે.—જૂના

ફોડા પ્રેમ-અહિંસા મંત્ર, સ્વરાજને તંત્ર
બાપુજી ગૂચે રે!

હિંમ, નીચના અંતરા ક્યાંય, નથી હવે ત્યાંય,
કેને કે ન કંધેરે.—જૂના

બાપુ રૂપે રુપતિ રામ, જઈ હામે હાન,
દક્ષિતને ભેટે રે,

આપે દુઃખીને આશ્વાસ, ઇવન ગુવાસ,
રાખે નવ છોટે રે.—જૂના

સખિ, બાપુ કેરે પાય, પ્રધાનો પળ ધાય,
અધિપતી આવે રે,

દીનહીનની શેરીએ સાદ, સ્વચાલ્યના નાદ,
 સોને મન ભાવે રે.—જૂનાં
 સખિ! જાણુને દર્શને ચાલ, હસ્તિનાપુર હાલ,
 બેવા જ'એ રે,
 માફ હૈદુ ચાલો ચાલ, ભારત—પ્રતિપાલ
 પ્રતિ ઉડે પંખે રે.—જૂનાં

સખિ અમૃત સવતી વાણ, મોહનની મુળાણ,
 સૂણવા દોડું રે,
 મોહન—મુખદર્શન માટ, ઘડતી હું ઘાટ,
 બીજું ગપું ઘોડું રે.—જૂનાં

ધન્ય ભારતનાં નર—નાર, જાણુને જુહાર,
 લળી લળી કરજો રે,
 મહા સંતપુરુષનો સાથ, માથે એનો હાથ,
 એ ના વિસરજો રે.—જૂનાં

(વસણ)

વિરલ સંતનો સાથ એ, મળ્યે જન્યા ઘડલાગ રે,
 અનુગામી જન ચોવ્યશે: “એ મળ્યે ન અમને લાગ રે.”

કડવું ૧૫મું

એક આદમી અમેરિકાથી આવ્યો રે,
મનુ ગાંધીજીને એમ મન લાવ્યો રે.

—એક આદમી

સાથે પુસ્તક ને પાયાં લાવ્યો રે,
ખલે દુમરા એતે લટકાવ્યો રે.

—એક આદમી

‘લડ લારતના’ ગાંધી કેવા હશે રે!
કોઈ ભલ્ય મહેલમાં એ મને ભેટશે રે.

—એક આદમી

મોટી મંત્રોની કનાર લાગી હશે રે,
‘દેક સંત્રીઓ દાર’ પર ટોકશે રે.

—એક આદમી

એ તો પવત્ર મંદિર કેવું ખ્યાલમાં રે,
મને ગોકળે ગાંધીનું ચિત્ર તાલમાં રે.

—એક આદમી

પૂછી ગાંધીનિવાસ પાસ આવિયો રે,
છતાં ઉતરી મગજની ન આવિયો રે.

—એક આદમી૦

દીકું દાર પણ સંતરી ઠેા નહિં રે,
માને પરદેશી પંથ હું ભૂલ્યો અહીં રે.

—એક આદમી૦

દાર ઓળંગી માર્ગ પૂછવા ચડ્યો રે,
નાનો ણાગ લીલોછમ દષ્ટે પડ્યો રે.

—એક આદમી૦

ફર માલી શો માનવી ઉભો હતો રે,
દૂંકો પોતડીમાં કૃષ દેહ દીસતો રે.

—એક આદમી૦

પૂછે પરદેશી પાસ જઈ શ્વાસે ભર્યો રે,
“ભાઈ મારગ જતાવ, પંથ વિસર્યો રે.”

—એક આદમી૦

“આવો, ક્યાં જવું છે ભાઈ !” પેલા પૂછે રે,
જેની વાણી સાંભળવી બાણે રૂચે રે.

—એક આદમી૦

“નાર ગાંધીજીને સહાન સ્નેહે જવું છે,
જરૂર નાસ્ત્ર નાસ્ત્ર વાઈ, વિતવું છે.”

—એક આદમી

“અરો આલ્યા અમેરિકાથી તમે રે!
“હર ગાંધીજી જતાવી દેશું અમે રે.”

—એક આદમી

હસી માણી એ ચેપને મહારાજા રે,
પૂછે “ગાંધીજીને કહેવી છે શું વારણ રે?”

—એક આદમી

સૂણી પરદેશી થાય રાતો પીળો રે,
છતાં ગરબેથી થાય થોડો દીલો રે.

—એક આદમી

“તું ગાંધી છે તે પૂછે મર્મ મુજને રે!
“દહે દયાં છે ગાંધી જો જાણુ મુજને રે.”

—એક આદમી

“ગાંધી નામધરી દેહ તો આ ખડો રે,
“સવે નાદકના મુજને શીદ લડો રે?”

—એક આદમી

સૂઝી સ્તબ્ધિત પરદેશી ત્યાં તે થયો રે,
ગાંધી ગોતવામાં શોયે જાતી ગયો રે.

—એક આદમી૦

મીઠું માળીને મુખ હાસ્ય ઉછળે રે,
જોઈ પરદેશીનું ઉર તે ઉકળે રે.

—એક આદમી૦

એવે દૂરથી ત્યાં કોઈ મોટર આવતી રે,
આગે રાટ્ટવજ ભવ્ય ફરકાવતી રે.

—એક આદમી૦

પડિત નહેરૂ મોટરમાંથી ઉતર્યા રે,
પેલા માળી પુરખ પાસે ગયા રે.

—એક આદમી૦

નમ્યા માળીને પાદ પંડિત જદા રે,
પસ્તાઈ પરદેશી પૂછે તદા રે.

—એક આદમી૦

“કહો ગાંધીજીની લેટ મને ક્યાં થશે રે!
આ ભવ્ય વૃદ્ધ પોતે ગાંધીજી હશે રે?”

—એક આદમી૦

“હા, હા એજ ભારત-પ્રાણ જાણુ ભલા રે,

“હજી એજાજ્યા ન એમને કેવી કહારે !”

—એક આદમી૦

હસ્યા પરિત પરદેશી છેભો પડ્યો રે,

ધિકે આવજો પારેથી પોતે ચડ્યો રે.

—એક આદમી૦

હસ્યો પરદેશી ને જાણુ પણ હસ્યા રે,

એ હાસ્યમાં ઇશુજી ભણે વસ્યા રે.

—એક આદમી૦

ધન્ય ત્યાગ ને સાદાઈ ભારત-તણી રે,

પડી પરદેશીને છાપ સારી ઘણી રે.

—એક આદમી૦

આથી સંસ્કૃતિ ભારતની કુટીરમાં રે,

તેની સાદાઈ સોહાય ખાલી ચીરમાં રે.

—એક આદમી૦

(વક્તવ્ય)

સ્વેચ્છા ગરીબી નેવળી, એ છે ભારતનો સદેશ રે,

દેવને પ્રવાસી વિશ્વને. ગાંધીનો નમ્ર આદેશ રે

કડવું ૧૬મું

(મુક્ત મનહર)

રોપ્યો રોપ જમનાને કાંઠે જે સ્વરાજ કેરો,
રખોણું બાપુજી કરે તેનું દિન રાત,
રૂડા રામરાજ્યે કેરાં પગરણુ હિંદ વિષે,
ચર્તામાં તેા પ્રસરી છે વિશ્વ વિષે ખ્યાત.

ખીનકોમી રાજ રૂડું, શીખી વડ ઘટા જેવું,
ફાલતું બેઠને પડી ચેતાનને કાળ;
“નમવા ન દેવું ગાડ” ચેતાન ઘડે છે ઘાટ,
“ઉગતામાં કપાણું” ભે નવી કૃણી કાળ.”

સેતાન જગાડે સેના, પાઈને શરાણ કૂડા
કોમી વેર ઝેર ફેરો, હિંદે પાકીસ્તાન.
ગાંધીજીના શાંતિકાર્ય સામે ન બોલાય છતાં,
પ્રસરતાં છપાં લણુ કોમી કારસ્તાન.

પાકીસ્તાને કીધી પહેલ કોમી રાજ ગની એણે.
લણુમતિ હિંદુઓમાં પ્રસારી છે ધાક,
પાકીસ્તાને હિંદુ પ્રબ્ધ લયને રંગડ પેખી,
નાચવા રે લાગી છેડી વતનનો

૧૨૬ ૧૨. એકેથેક, ઘણાર છોડી નાસે,
 ૧૨૭ હિંદ વિશે રાજ આશયને કાજ;
 ૧૨૮ રાજ કેરા દુઃખ ઠેરી કથા કહે હિંદે,
 ૧૨૯ નાજાગા કેમવાદ ગાજી દે અવાજ.

હિંદ, પાકીસ્તાન એક પ્રદેશમાં ચૂંકાઓએ,
 આરંભી કતલ, લૂટે મૂકે વળી આગ,
 પર કેમ દેખી કાપે, વિસારીને લાઈઆરો,
 ઘેર ઘેર કકળતા બાણે કાળા કાગ.

નારીઓની લૂટે લાજ, કાપે કૂલું યાજ અં.
 'શાંતિ સખો' કહે તેને ઘાલે ચૂંડી તે ..
 ભુગની ભેગણી બાણે હિંદ પાકીસ્તાને બાગી,
 રૂધિરને માંત્ર કેરો પ્રચંડ ગું હોમ ?

એક બાજુ બાગી આવે પ્રત પાકીસ્તાન ઠેરી
 એકેથેક, દેવાં તેને ગેટલો નિવાન;
 બીજી બાજુ કેમી આગ, બગાડ પંત્રો જલે,
 હોડવવા સત્તા તેને કરે છે પ્રયાસ.

નવું રાજ્યતંત્ર, નાણું ચોડું, મુસીળત આવી,
પ્રધાન નહેરૂનો મહા મૂંઝાયે છે પ્રાણ,
કહું ત્યાં બાપુએ: “લલે કોડ જન આવે હિંદે
“આપો સોને રાટલો ને રે’વાનો નિવાસ.

“અભય દો મુસ્લીમને, ભાગે કો ન ભય પામી,
સરકાર હામી જને મુસ્લીમોની ખાસ,”
બાપુનો ચઢાવી બોલ શિરે પંત પ્રધાન તો
રાત દિન કરે કામ યંત્રીને સજાગ.

પ્રધાન ને અધિકારી પંડિતનું વેણ ઝીલી
પૂરે નિરાશ્રિતો કેરી નાની મોટી માગ.
પાતળિયા પંડિતજી, કટી જેની સિંહ જેવી,
નિઃશસ્ત્ર નિર્ભીત ધૂમે દિલ્હી ને યત્તર.

ગૂંડાઓના કોટ વિષે કેસરી છલંગ મારે
તેમ જવાહર કૃદે, આશ્ચર્ય અપાર.
પગલે પંડિત કેરે પ્રધાન ને સેના આવે,
ભલભલા ગૂંડાઓએ છક્કડ ત્યાં ખાય.

હિંમત પ્રજામાં આવે, પંડિતને જોઈ પાસે,
મુલેહ શાંતિની ઝટ સ્થાપના તો થાય.

વેરઝેર ભર્યા, જનમાલનું હીજામ કરી,
 આવે નિરાશિત હિંદ વિષે જે હંજાર;
 સુમબાવી સહુને તે ગાંધી અને જવાહર,
 આશ્રાસિત કીધા મઠી જાતે ભહુ વાર.

મંત્રે પ્રાંત વ્યાપી કોમી આગ સમાવાને માટે
 આદેશ આપુએ વ્યાખ્યો, “મરજીવા થાવ.”
 “નિર્દોષની વક્ષા માટે નીકળો સેવકો સ્વામા,
 ધૂમો વાટે ધાટ લલે ગલિ યની જાવ.”

હાકલ ખાપુની સૂણી નગરે નગર રૂચે,
 શહીદોની મેના પૂરા મરજીવા લોક!
 હાથમાં લે શિર ધૂમે, અહિંસા અભય સાથે;
 મરે માણ્યુ યોતાનો જ્યાં સૂણે ત્રન્ન પોક!

(વક્તવ્ય)

શહીદ ઘણા ઇમ ખાણે, હસતા ચોછાવર કરે;
 લયનાં ભૂંડા પૂર તવ; ધીમે ધીમે ઉતરે.

કંડવું ૧૭મું

(આવો આવોને સખીઓ આજ રસતાળી પાડી—એ રાગ)

ત્યાં હિંદને પાકિસ્તાન બેઉ પ્રજાને રે,
ને માનવતાની રેખ મોંધી કજાને રે.

ધીમે ધીમે બાપુને ઉર લડકા બળતા રે,
નિજ નજરે લાખો લોક છે ટળવળતા રે.

કહે: “ આવી કસોટી આજ અહિંસા કેરી રે,
“ પાશવતા જાગી લોભ, પ્રજાને હોળી રે

“ મેં ઉપદેશી અહિંસા ઇવન ભર જનને રે,
“ અબ હિંસા જોતાં કેમ ધારું તનને રે ?

“ આ હિંસા કેરી જવાબ બલિ મહા માગે રે,
“ બસ હોમું મારી જાત હું એ આગે રે.

“ હે અંતર્યામિ તાત ! પ્રકાશ તું પાથરજો !
“ વિશ્વાસે મૂકી નાવ મારજા દાખવજો !

“ આ આંધી હિંસાની ચઢી હે પિતા રે,
“ ઝટ દાખવ સાચો પંથ ટળે મુજ ચિંતા રે.”

દેહે બાપુજી લોકને “હિંસા ટાળો,
“અહિંસાનો પૂરો મંત્ર જીવન ઉતારો.

“ને તોફાનો શમશે નહિ જટ ભારતમાં
“તો ધરીશ મારો દેહ એ દાવાનળમાં.

“મુસ્લીમનો વાકો વાળ હવે ને ક્યાંય થશે,
“તો દત્તિ—પૂરણને કાગ મોહન આ મરશે.

“બો ભારતના મુસ્લીમ ! તમારો હામી છું,
“મુખસંધે કરલો વાસ, હું શુભકારું’.

પસ્તાતા પદમાં પડી માણી માગે,
સંઘ ક્ષમા કરે ત્યાં સંત હસતા અનુરાગે.

આ દિવ્ય પુરુષનું તેજ આવું ભેઈ રે,
ચેતાને નિજની સાન સર્વે ખોઈ રે.

નોઆખલીમાં આગ નવલી પ્રગટાવી,
હિંદુની કલ્લેઆમ ફૂર ત્યાં ફેલાવી.

એના પ્રત્યાઘાતો પાશવી એવા પડિયા,
કે ચુંડાઓ મેદાન ફરીને ગડગડિયા.

નોઆખલીનો કેર કાળો સૂણીને,
ખાપુયે રોચા શીશ નિજનું ધણીને.

કહે “ નોઆખલીમાં ભઉ શિરને સાટે રે,
“ ત્યાં અહિંસાનો સદેશ દેવા માટે રે.”

(વસણ)

કમર કસીને વૃદ્ધ એ નોઆખલીમાં ભયરે,
હિંસાનો હુતાશન વળતો પ્રચંડ ભ્યાં દેખાય રે.

હો ૧૩૭ લોકને “હિંસા ટાળો,
“ - હિંસાનો પૂનો મંત્ર જીવન ઉતારો.

“ ને તોફાનો શમશે નહિ જટ ભારતમાં
“ ને ધરીશ મારો દેહ એ દાવાનળમાં.

“ મુસ્લીમનો વાંકો વાળ હવે જો ક્યાંય થશે,
“ તો ક્ષતિ-પૂરણને કાજ મોહન આ મરશે.

“ ઓ ભારતના મુસ્લીમ ! તમારો હામી છું,
“ મુખસપે કરજો વાસ, હું ચુલકામી છું”.

આ જાપુની વીર-વાણ સૂણી ભારત ધડકે,
સી નેતાજીનનાં ઉર ચિંતાથી થડકે.

જો હિંસાનાં તોફાન હવે નહિ શમશે રે,
તો અનશનથી નિજ દેહ મોહન દમશે રે.

દે' ગુંડાઓ પણ લેશ મનમાંથી ધડક્યાં,
મોંઘા મોહનના જીવિદાનથી સી દે' ભડક્યા.

અંતપુરુષની પાસ દે' ગુંડા આવી,
છોટી રે છૂપાં ચસ મસ્તકે મૂકવી.

પસ્તાતા પદમાં પડી માશી માગે,
સંઘ ક્ષમા કરે ત્યાં સંત હચતા અનુરાગે.

આ દિવ્ય પુરુષનું તેજ આવું જોઈ રે,
શેતાને નિજની સાન સર્વે જોઈ રે.

નોઆખલીમાં આગ નવલી પ્રગટાવી,
હિંદુની કલ્પેઆમ ફૂર ત્યાં ફેલાવી.

એના પ્રત્યાઘાતો પાશવી એવા પડિયા,
કે શુંડાઓ મેદાન ફરીને ગડગડિયા.

નોઆખલીનો કેર કાળો સૂણીને,
આપુયે રોચા શીશ નિજનું ધણીને.

કહે “ નોઆખલીમાં જાઉં શિરને સાટે રે,
“ ત્યાં અહિંસાનો સંદેશ દેવા માટે રે.”

(વસણ)

કમર કસીને વૃદ્ધ એ નોઆખલીમાં જાયરે,
હિંસાનો હુતાશન જળતો પ્રચંડ જ્યાં દેખાય રે.

કરી શકી ના ફેળ,
 પોલીસો શાંતિ સંસ્થાપનનું કાજ,
 દિવ્ય પુરુષના પુણ્ય પ્રતાપે,
 સંહજ સિદ્ધ થયું તે આજ.

નોઆખલીને નિર્ભય કરતા,
 સંત ગાંધીજી બિરાજે,
 વાત સૂણી નાઠેલી વસ્તી,
 આવી ત્યાં દર્શન દાજે.

‘નિર્ભય’ મંત્ર દીધો બાપુએ,
 વસવા લાગ્યાં નર ને નાર,
 સરકારે પણ સ્હાય કીધી ને,
 ભાગ્યે ભૂમીનો ભય-ભાર.

કલકત્તામાં આવી સંતે,
 કેમી એખાલસનો કોલ,
 માગ્યો સૌ નેતાઓ પાસે,
 અનશન કેરો નાખ્યો બોલ.

વૃદ્ધ સંત એ વરસ એસીના,
 અનશનથી જો પાડે દેહ,
 ‘હાય ધિક ! ભારત !’ સૌ કહેશે,
 સંતપુરુષને દીધો છેહ.

૨૬૬, ૬૮ છું

ને તારાં પાંચ પાંચ પાંચ,
 નિઃશ્વસાં દિલ શું હરખાય !
 નિઃશ્વસાં હૃદયે નિઃશ્વસ,
 એમનાં કાશ ગઈ પથરાય.

નિઃશ્વસાં સદેશો,
 નિઃશ્વસ સંત સુણાયે રોજ;
 “મદી જનો !” એ કહે લોકને,
 “ભયથી વ્યર્થ બુધાવો જોજ.”

“ભોત લખ્યું મોટું વહેલું તો,
 વીર જની ના લખ્યું કેમ ?
 “અહિંસા કેરાં તેજ જીવીને,
 જનો સો સો ટચનું હેમ.”

નિર્ભય સંત, નથી પોલીસ કે ફોજ
 તથા ત્યાં કાકડમાળ,
 દુતાશન હોલવતા વિચરે,
 સત્ય અહિંસાના પ્રતિપાળ.

નેઆખવીનાં ગમ-ગમડે,
 સંત એકલા વિચરતા,
 અંપડિયે અંપડિયે જઈને,
 નિર્ભયતા જનમાં ભરતા.

કરી શકી ના ફેજ,
 પોલીસો શાંતિ સંસ્થાપનનું કાજ,
 દિવ્ય પુરુષના પુણ્ય પ્રતાપે,
 સંહજ સિદ્ધ થયું તે આજ.

નોઆખલીને નિર્ભય કરતા,
 સંત ગાંધીજી ગિરાજે,
 વાત સૂણી નાઠેલી વસ્તી,
 આવી ત્યાં દર્શન કાજે.

‘નિર્ભય’ મંત્ર દીધો બાપુંએ,
 વસેવા લાંઝ્યાં નર ને નાર,
 સરકારે પણ સ્હાય કીધી ને,
 ભાગ્યે ભૂમીનો ભય-ભાર.

કલકત્તામાં આવી સંતે,
 કેમી એખાલસનો કોલ,
 ભાગ્યે સો નેતાઓ પાસે,
 અનશન ફેરો નાખ્યો બોલ.

વૃદ્ધ સંત એ વરસ એંસીના,
 અનશનથી જો પાડે દેહ,
 ‘હાય ધિક ! ભારત !’ સો કહેશે,
 સંતપુરુષને દીધો છેહ.

કંપી લિધ્યો રાષ્ટ્રદે' સૌ,
 જન્તાએ નિજ જોડયા હાથ;
 “કોમી એખાલસ રાષ્ટ્રીયું,
 હવે ધન્ય ગાંધી નરનાથ !”

ભારતને પ્રણે પ્રણે સૌ,
 ગાપુના શુભગ્ન મુણાય,
 હિંદુ મુસ્લીમ સૌને,
 ગાંધી શાતાનુ ક્યમ એક જણાય.

પાટનગરમાં આવી આપુ,
 કોમી એકથ કરે મજબૂત;
 રોજ પ્રાર્થના અંતે કહેતાઃ
 “છોડો કોમી બેઠનું તૂત.”

(વસણ)

કોમી બેઠનું તૂત બે, આ ગાંધી આમ મુકાવશે,
 ચેતાન ચેાચે મન વિશે તો ક્યમ કરી પોતે કાવશે ?

કંકલું ૧૬ મું

(મેવાડાની દેશી)

શેતાન શોએ હો, ઘડું ઘાટ ગાંધીનો,
એની સામે ચડાવું હું, અસત્યની આંધીઓ;

સત્ય અહિંસા નિશ્ચે એ, પ્રસારશે વિશ્વ વિષે,
એનાં તપ કેરાં તેજે રે, અંજલું આ વિશ્વ હીસે. શેતાન૦

ગાંધી છતી જાશે તો, નહિ મારો કામ રહે,
પછી પૃથ્વીને ખાટે રે, મને કૈઈ કેમ ચહે ! શેતાન૦

મેં તો સત્ય - પૂજારી રે, સૌકેટિસને છંદો,
વધસ્તંભે ઇશુને રે, ચઢાવીને ખૂણ ખૂંદો. શેતાન૦

ઘણાઘણા મેં ફાંસા હો, ગાંધી કાજ ઝાઠવિયા,
આજ લાગે છે સઘળા હો, અવળા જાણે ઝાઠવિયા. શેતાન૦

એના તપ - તેજે રે, લાગુ હું તો દૂર સદા,
લાગ શોધું છું લાખે રે, મલ્યો નથી એક કદા. શેતાન૦

આવો ઇર્ધ્યા, અસૂયા રે, ઉરે મારે વાસ વસો,
કાઢું ગાંધીનું કાસળા રે, કંઠે મારું ઉર કસો. શેતાન૦

હૃષ્ણુદિના દરિયા રે, આવો આજ યાદ કરે,
મને પંથ જતાવો રે, શેતાન હું સાદ કરે. શેતાન૦

મોટા પીર પેગંબર હો, પલકમાં પછાડું,
એક આની સામે હો, અટકયું મુજ આડું. શેતાન૦

આધ્યો મૂર્ખ મદનને મે, બાલી મનો ધાવ ગયો,
હાર્યો છની બાણ હો તારા હું બ થયો. ચેતાન
આવો હિંસાની દેવી હો ! ત્રસો નારે હાથ હવે,
મૂઝાણુ છે હૈયું હો ! દેરો મને મળ્યાં નવે ચેતાન

(વક્ત્રુ)

સેતાન શોયે મન વિષે કથમ હું કરૂં મોહન મ્હાત રૂ,
સૂઝે ના ઉપાય મન કો, ધમે બેઉ હાથ રે

કડવું ૨૦ મું

પંત પ્રધાન કહે 'બાપુજી' પોલીસ ચોડા આપુજી,
આપ શ્રીના રક્ષણને કામે, ચાલું અહિંયાં સ્થાપુજી.
મદન શ્રમાણા હુદમતિ જે આવે ફડા કામેજી,
પકડી તેને પોલીસ ઝટપટ આગળ વધતા કામેજી. પંત
ભારતપ્રાણુ તમે બાપુજી ! જોઆ હુદ જન ઝીકેજી,
ઉંચા છવ હમારા થાતા, કેવળ આપની છી કેજી પંત
પુણ્ય પવિતર દેહ તમારો એને એ કંઈ થાયેજી,
રાષ્ટ્ર તણી સરકાર તણ્યે મુખ ઝાંખુ દેખાયેજી. પંત
આપશ્રી તો અહિંસાના પૂજક, રક્ષણને નહિ માગોજી,
નિર્ભયતાને વર્ધા સંત છો, દેહ શીતિને ત્યાગોજી. પંત
પણ બાપુજી ! રાષ્ટ્ર તણી અણુમેલ વિશ્વતિ દેરૂજી,
રક્ષણ કરવું ફરજ જમાવી, કગતો મનનો મેરૂજી. પંત

પ્રધાન કેના શબ્દ સૂણીને મોહન ગીઠું હસતાણ,
કહે “ તમારા શબ્દ ઉરે મુજ હાસ્ય જનીને વસતાણ. પંત૦

“જનનું રક્ષણ અખિલ જગતમાં એક જનાર્દન કરતોણ,
“એને સોંપી શિર સદા હું ધ્યાન હૃદયમાં ધરતોણ. પંત૦

“રક્ષણ ખીલું વિલુ વિના ના પ્રધના! મારે અપશેણ,
“સાચવશે સ્વામી ત્યાં મુધી જીવન માફે ટકશેણ. પંત૦

“વિશ્વંભરથી વઢા નથી કો ચાકીનો કરનાગેણ!
“માટે પંતપ્રધાન ન જશે ખોટો કોઈ ઠકારેણ. પંત૦

“અહિંસા કેરું કવચ ધણે મેં, રામનામ રખવાળુંણ.
“ભૂમી વિષે ના ભય કોઈનો પ્રધાન! હું તો ભાળુંણ. પંત૦

“માટી કેરા દેહ મુજ આ પણ માટીમાં મળશેણ,
“ઇચ્છા ન્યારે ઘશે ઇશ્વરી કોઈથીયે ના ટળશેણ. પંત૦

“કામ હશે જ્યાં મુધી દેહનું ઇશ્વર રક્ષી લેશેણ,
“કામ ઘશે સંમૂળ ત્યારે તુરવ ઉશેડી દેશેણ. પંત૦

“દેહ નથી આતમ હું તો છું, અજર અમર અવિનાશીણ,
“નિર્ભય પ્રજા વિહાર કરું હું અખિલ જીવનનો વાસીણ. પંત૦

“પ્રધાન અહિંયા પોલીસ આવે, અહિંસા તો લખવાશેણ!
“કાયર ગાંધી માની જગના લોકો ‘હીદી’ કચોણ. પંત૦

(૫-અક્ષ)

“ કહો પ્રધાન પોલીસન, હો, જનતાની સેવા આદરે,
 “ ઇશ્વરથી અદકું દેહનું આ કોણ રક્ષણ તે કરે ? ”

કંઠનું ૨૧મું

વીરવાણી સૂણી બાપુ તણી દૃઢ વક્તવ્ય રે,
 તૂટયું પ્રધાન કેરે ઉર તિમિરનું કમળલ રે.
 અહો વિશ્વકર્મા ! કેવો ઘડયો તેં ગતજરે,
 પુષ્પ જેવું મુકોમળ ઉર છતાં બાણે વક્તવ્ય રે.
 દીસે ગાંધી રૂપ વિરાટ બાણે વક્તવ્ય રે,
 જેની સામે શેતાનો લાખ ઝીંઘે ના ટક્કરે
 દીસે ત્રિભુવનજેતા ભૂપ બાણે જળજરે,
 મોહ માયાએ ડગે નહિ ઉર ગળે ડરે.
 હોમી મુત દારા ને મુખ બેઠો અગરરે,
 મૂળ આપી શેતાનને સાત સાંભી છક્કરે.
 એની વાણીમાંથી વીર નિપજે શા વક્તવ્ય રે,
 તિમિરમાં દીવા ધાય હટે દૂર' કમળલ રે.
 એનું હૃદય આમ જણાય બાણે રબારરે,
 પણ વક્તવ્યથી ઝીંકાય લાગે જળજરે.
 અતિ નમ્ર છતાંયે ટેકે એવો અક્કરે,
 એની સામે પડે જે કોઈ ખાયે છક્કરે.

એ તો ગાંધી ના બંધાય કયાંયે જઈકરે,
એની સામે લડાવી કોઈ શકે ના લઈકરે.
ધન્ય ભારતમાની કુખ જુઓ ગાંધી ફક્કરે,
એને જોઈને ખાંચે વિશ્વ આખું ચક્કરે.
ધન્ય ભારત ભૂમીનું ભાગ્ય ! ગાંધી વજ્જરે,
ઘડી આખો વિધિએ ઘાટ સાચો ગત્તરે.
(વસણ)

ઘાટ વિધિ વિરલો ઘડ્યો, ગાંધી એક અજોડરે,
પૂરાં લક્ષણ પ્રગટિયાં ના મળે એકે ખોડરે.

કડવું ૨૨ મું.

(ઠાળ)

ખાટનગરમાં મેજ સાંજના કરે પ્રાર્થના બાપુજી,
ગિરલાલવને વાસ કરે તે કથા હવે હું લખુજી.

થોડેથોડે લોક ઉલટતા બાપુજીને દર્શન રોજ,
સાંજપ્રાર્થના સમે મળે દર્શનની સૌને મોંઘી મોજ.
ગિરલાલવને બાગે રૂડા રચી પ્રાર્થનાભૂમી એક.
રોજ સાંજના બાપુ આવી ત્યાં પાળે છે નિજનો ટેક.

સભા સમા મેદાન વિષે સૌ કરે પ્રાર્થના બાપુ સાથ,
દર્શન પામી કહે લોક સૌ “ ઘણું જીવો ગાંધી હે નાથ ! ”
પૂરી પ્રાર્થના થાતાં બાપુ ઘન અમૃતનો વરસાવે,
નાના મોટા ફૂટ કોયડા લોકોને સહુ સમજાવે.

કહેણું ૨૩મું

કેણુ પ્રાર્થનાસલામાં ફરૂ આવિયોરે,
સાથે પિસ્તોલ છુપાવીને લાવિયોરે ?

આવે જાય લોક પ્રાર્થનાભૂમિ વિષેરે,
એ તો જિલો એક જાણુ દર્શન મિષેરે.....કેણુ૦

એને શેતાને શરાણ પાયો વેરનો રે,
લાલો ઘડાયો એ કાલકૂટ ઝેરનોરે.....કેણુ૦

કાળા કોઠ નાજ નાચે એની કીકીએરે,
પણુ પ્રાર્થનાસલામાં કેમ ટોપ્પીએરે ?....કેણુ૦

અહીં તો પેગંજર પ્રેમનો પધારતોરે,
કાલકૂટ વેર ઝેર ને વિદારતો રે.....કેણુ૦

કંઈ ચકોરીશાં ચક્ષુ પંથ તાકતાં રે,
“ક્યારે આવે જાણુ ?” બોલીને અધીરતાંરે.....કેણુ૦

માંડી સૌએ જાણુ પંથ ઉપર મીટડી રે,
પેલા અમુરમાં તો પ્રેમ જ્યોત શીટડીરે.....કેણુ૦

જાણુ ભુવનમાંથી બહાર એવે નીસરે રે,
મુજે પૂનમના ચંદ્ર શું સ્મિત ઝરે રે.....કેણુ૦

“કોમી બેઠ્ય ફરે સાથે. -મી દીનના હુઝારમાં પાડો ભાગ,
 “સ્વચ્છતા નાસવવાને નાટે રહેવું ચડશે ખૂણ સળગ.
 “હિંદુ સુન્દરીને પ્રેમ થઈ દિલ એકબીજાનાં જીતે આપ,
 “મુખી થશે ને વિશ્વ નહીંયે ધરશે તેની સુંદર કાપ.

“પ્રેમ અને અહિંસાથી મોટું શસ્ત્ર નથી કેા શોધાયું,
 “હિંસા સામે પ્રેમ જીતશે ફરી ફરી તે સમજાવ્યું.
 “મને મારવા બોમ્બ ફેંકતો ભીંત જુઓ એ ભાઈજી,
 “રાખે શમ ન કોઈ ત્યાખે” એક મતિ મેં ગાઈજી.

“ભલે ગયા એ બોમ્બ ફેંકતો દિલ એનું ના ફલશોજી,
 “હૃદય જીતવા માટે ધીરજ આપ સહુએ ધરશોજી.
 “મને જીવનનો મોહ નથી, મેં ધૈર્યરતે સોંપી છે જાત,
 “મારે કે જીવાડે એ છે ધૈર્ય ધર્યા કેરી વાત.”

‘બાપુનાં આ અમૃતવચનો સાંભળવા બહુ આવે લોક,
 ‘દર્શન કરતાં દિલ આનંદે, ઉભરાયે જન થોકેથોક.
 ‘સાંઝ-પ્રાર્થના તણી સભાનો સદેશો વિશ્વે વચાય,
 ‘વૃત્ત-રેડિયો દ્વારા એ તો આખી આશ્રમમાં ફેલાય.

‘ભરત ભોમના સંત બાપુજી મુખથી જે જે બોલેજી,
 ‘તે સાંભળતાં ચપ્પૂ ચપ્પૂના ચાલુ લોકો ડાલેજી.

(વસણ)

સરવા કરીને કાન, વિશ્વ બધુએ સંભળું,
 શુભ બાપુનો સદેશ, હર્ષ આપું મળું.

કહેલું ૨૩મું

કેણ પ્રાર્થનાસભામાં ફૂર આવિયોરે,
સાથે ચિસ્તોલ છુપાવીને લાવિયોરે ?

આવે બાપ લોક પ્રાર્થનાભૂમિ વિષેરે,
એ તો ઊભો એક જાણુ દર્શન મિપેરે. ...કેણુ ?

એને ચેતાને શરાબ પાયો વેરનો રે,
બાળે ઘડાયો એ કાલકૂટ ઝેરનોરે.....કેણુ ?

કાળા કોડ નાગ નાચે એની ધ્રુવીએરે,
પણ પ્રાર્થનાસભામાં કેમ ટોડીએરે ?....કેણુ ?

અહીં તો પેગંબર પ્રેમનો પધારતોરે,
કાલકૂટ વેર ઝેર ને વિદારતો રે.....કેણુ ?

કંઈ ચકોરીશાં ચક્ષુ પંથ તાકતાં રે,
“કયારે આવે જાણુ !” બોલીને અધીરતાંરે.....કેણુ ?

માંડી સૌએ જાણુ પંથ ઉપર મીટડી રે,
પેલા અસુરમાં તો પ્રેમ જ્યોત શીટડીરે.....કેણુ ?

જાણુ ભુવનમાંથી લહાર એવે નીસરે રે,
મુખે પૂનમના ચંદ્ર શું સ્થિત ઝરે રે.....કેણુ ?

સ્મિત શીશુતામાં પ્રેમની ભરતી ચહે રે,
 જયનાદ ગાંધીજીનો જનતામાં પડે રે.....કોણું
 નમ્ર સંત બેઠે કર ભેડી ચાલતા રે,
 ધીમે પ્રાર્થનાભૂમિમાં પધારતા રે.....કોણું
 ઉરે ઉરે પ્રેમ ફેરી ગંગા ઝરે રે;
 બાણે ભારતજમિને પાવન કરે રે.....કોણું
 બાણે તથાગત પ્રભુ પાછા ફર્યા રે,
 ગાંધીરૂપ ધારી ભોમ વિપે વિચર્યા રે.....કોણું
 ‘ગાંધી મા’તમાડી જય’ નાદો થતા રે,
 દેવ વિમાને ચઢીને અભિનંદતા રે.....કોણું
 દુષ્ટ દૈત્ય લાગ ભેઈ આગે આવિયો રે,
 પ્રથમ ઘાપુને શિર નમાવિયો રે.....કોણું
 પછી કાઢે પિસ્તોલ દુષ્ટ ગોડસે રે,
 દિવ્ય ઘાપુ તે ભેઈ મૃદુ હસે રે.....કોણું
 દાબી ચાંપ ને પિસ્તોલના ઘોડા ચડ્યારે,
 ધડાધડ ગોળી છૂટી ઘાપુ પડ્યા રે.....કોણું
 ‘હે રામ,’ ગોલી ઘાપુ ભોમિ ઢળ્યારે,
 દેખી દેવતા વિમાનમાં કળકળ્યારે.....કોણું
 અદૃકાસ્ય દુષ્ટ દૈત્ય ગોડસે કરેરે,
 ‘ધિક! ધિક! દૈત્ય’ લોક એમ ઉચરેરે.....કોણું

તૂટે આજ ગેરની દુકોરે, લાગી મહાકાળની કૂંકો રે.
 સૂઝી બાપુનું સ્વર્ગપ્રયાણ,
 બાણે શઢ તરેલાં સૌ વહાણ;
 જૂંડા આજ દિગ્ગજ ડાલે રે.

જૂંડા ! આજ પથ્થર રોયા રે, રિપુઓએ રંગ આ નેયા રે,
 પિતાની પુત્રે કીધી ને ઘાત,
 કલંકની કારમી કેવી વાત !
 જૂંડા, આજ દિગ્ગજ ડાલે રે.

જૂંડા ! શેષ નાગજી સડકે રે, ધરા તારા પાપેથી થડકે રે,
 કીધી કેમ પૂજ્ય પુરુષની ઘાત ?
 લલ્લબ્યાં ધિક તે માત ને તાત;
 જૂંડા, આજ દિગ્ગજ ડાલે રે.

ગોઝારા ઓ ગોડએ તારા રે, પાપે તૂટી પડે છે તારા રે,
 પૂજ્ય પત્રે ગોળી ચલાવી રે,
 મૂઠે માનવબલ લલ્લવીરે;
 જૂંડા આજ દિગ્ગજ ડાલે રે.

માઝા આજ સાગર મૂકે રે, બાણે રૂદ્ર શંખજ ફૂંકે રે,
 જૂંડા દાલ કરાલ કોપે રે,
 પિતૃ - હત્યાના પાપે રે;
 હાય, આજ દિગ્ગજ ડાલે રે.

જૂંડા ! દય ધણેણી દિયારે, પડ્યા સૌ માનવ કીરસા રે,
 થતાં મોહનનું કારમું મોત,
 હાલાણી માનવતાની ન્યોત;

ભૂંડા આજ દિગ્ગજ ડાલે રે,
જાણે રૂઢ મહામખ ખોલે રે.

ભૂંડા ! આજ હુંગર ડાલે રે, હિમાદ્રિયે હેડું ખોલે રે,
કીધો કૂંર ! મોહન કેરી ઘાત,
પડી જાણે વિચે કાળી રાત,
ભૂંડા આજ દિગ્ગજ ડાલે રે.

ધરે ધર આજ રૂવે નરનાર, સવે સૌની આંખમાં શ્રાવણધાર,
રોગાયો ભારત કેરો પ્રાણ,
હવે કોણ દીન હીનોનું ત્રાણ ?
ભૂંડા આજ દિગ્ગજ ડાલે રે !
જાણે રૂઢ મહામખ ખોલે રે.

દેશે દેશ છોડે દિલાસાના તાર, યુરોપે અકસોસના ઉદ્ગાર,
જતાં ગાંધી માનવતાનો મેર,
વતર્યો આખા વિશ્વમાં કાળો કેર,
ભૂંડા આજ દિગ્ગજ ડાલે રે,
જાણે રૂઢ મહામખ ખોલે રે.

(વલણુ)

ધિક રતનને રોળિયું, હતભાગી ભારત દેશ રે,
કૂંર કમ કરીને લૂછી માનવતાને મેંશ રે !

કડવું ૨૫ મું

(સારઠા)

- કરે પિનાની ઘાત, પુત્ર બની ના આર્ય એ;
દજની એણે જાન, ખૂડું કિધ સી વિશ્વનું. ૧
- ગાંધીરૂપ વિરાટ, વામન તો સમજ્યા ન એ;
અવળો વાળી હાટ, પગ કાપે પાતા તણા. ૨
- મોહન તો અવિનાશ, એને શસ્ત્ર હણે નહિ;
કંસની ખોટી આશ, પ્રકાશ થઈ એ તો ફરે. ૩
- અમર મરીને થાય, મોહન જેવા સંત તો;
મૃતને ન સમજાય, મરી જીવે જે વિરલા ૪
- મોહનવડની છાંય, રૂડી આખા વિશ્વને;
જગત શાંતિની ઝાંય, હવે ફરી ક્યાં દેખવી ? ૫
- સંત વિહોણી લોભ, જાળી આજ થઈ જૂરે;
મખમાં મોઘો હોમ, થઈ ગ્યો ચેતો ખાપલા ! ૬
- મોહન તારા ખોલ, ફરી ફરીને જાજતા,
મનમાં થાયે તોલ, જાણી ભૂટ્યા ખાપલા ! ૭

(ઢાળ)

કાલ જૂની જમનાને કાંઠે રાજઘાટને ઓવારે,
ચંદન કેરી રચી ચિતા ત્યાં વિરાટ રહતો ચોધારે.
ભવ્ય માન સમ્રાટથી અદ્ભુત ગાંધીજીને આપે લોક;
શમશાન યાત્રા ભેતાં દ્રવતા નરનારીના થોકેથોક.
ગાંધી નકલકં કેરી ભેઈ મહાયાત્રા નિર્વાણતણી,
દર્શન માટે આવ્યા દેવો, સ્વર્ગથી મૂકી નીસરણી.
રાજઘાટ કાર્તિકી કેરો તીર્થ ગાન્યો મોહનને કાજ;
માન અદળથી ઉભા દેવો ને નરપત છોડીને તાજ.
પુષ્પવૃષ્ટિ શું થાય ગગનથી, જય જય નાદ કરે સુરસાથા
પૂરણ કાર્ય થયું અવતારી, જય પામ્યા ગાંધી જનનાથ.

x

x

■

x

પૂણ્ય પવિતર મોહન કેરો અસ્થિ ભસ્મ ભક્ષાં સચવાય,
દિવ્ય ધામમાં ભરી દેવતા, સકળ તીર્થમાં લેતા વ્રાય.
ભારતની ગંગા જમુનાને સિંધુ, સરસ્વતી સોહાય,
ગોદાવરી. કાવેરી આદિમાં અસ્થિ વિસર્જન થાય.
રાષ્ટ્રપિતાનો દેહ એમ આ અણુ અણુ ભારતને ભોમ,
બ્યાચ્યો ચિર સનાતન દેતો સત્ય અને સ્વાયંભુવું ભોમ.
પ્રહાલ્યોતમાં જ્યોત સમાણી, મોહન પદ પામ્યા નિર્વાણ,
અમર આર્યના મનમંદિરમાં પણ બાપુના પૂરણ પ્રાણ.

વિશ્વ જીવન ને વિરલ નૃત્યને સદેશો આપીને આપ,
 સ્વર્ગ પધાર્યાં લયે સતજી ! ધન્ય, ધન્ય તથા નિષ્પાપ !
 હાથ ધરે શેતાન બાપડો, અનિત ગાંધી ચાલ્યા જાય
 નહાત ઠગી મૃત્યુને જ્યોતિ ઘગઘગા હિંદે ફેલાય
 પસ્તાવાના પુનિત ઝગઝગા મ્નાન કરીને શુદ્ધ થશુ,
 કોમી ભેદ હવે ભારતમા બાપુ ! ના નહેવા દઈશુ
 પ્રેમ-અહિંસાનો સદેશો વિશ્વ વિષે ફેલાવીશુ
 પેગલા શા બાપુજીની ચશગાથા ફેકાવીશુ
 વિશ્વ વિષે ભારતનો રંગો બાપુજી વગડવીશુ,
 મત્ય-ન્યાય ને પ્રિય પર સ્થાપી નહા નામ ઉજાળીશુ
 જે હજાર ને છઠ્ઠા વચ્ચે વીર વિક્રમના શુજરાતે,
 ભન્તભોમની આઝાદીના નનત ખીલ્યા પગલાતે
 ગાંધીજીના સ્વર્ગગમનની કલા ગૂંથી શ્રીચંદ્ર ગામે,
 પોષ શુક્રની નોમ સમમી લખી લેખિણી વિરામે

(વચલા)

સ્વર્ગગમનની કથા મૂક્યે આ, જનના પાત-જાય રે,
 નેહાવાવ કહે 'જયભારત' શ્રોતા વચ્ચા ગાય રે

ટિપ્પણ

મંગલાચરણુ:—વાગીશ્વરી=સરસ્વતી. મહાનિર્વાણુ= પરમ પદ, મુક્તિ. મંગલાચરણુમાં પરિપાટી અનુસાર દેવતાની સ્તુતિ તથા વસ્તુનિર્દેશ કરવામાં આવ્યો છે.

કડવું ૧ છું:—યુદ્ધમાપુરી=પોરણંદર. શીલ=ચારિત્ર્ય. “રાજચંદ્ર....ચૂસે”=પૂં મહાત્માજીએ ધર્મ, ઇશ્વર અને આત્મા વિષેની અનેક શંકાઓનું શ્રીમદ્ રાજચંદ્રને પૂછીને સમાધાન મેળવ્યું હતું તે વાત પ્રસિદ્ધ છે. તમત્રા=આતુરતા. ગૌરાંગો=અંગ્રેજો. દધીચિ=એ નામના ઋષિએ દેવતાઓના કાર્ય માટે પોતાના હાડકાં અર્પણ કર્યાં હતાં વર્તમાન દાલમાં તેવું જ સ્વાર્પણ કરનાર દધીચિ (મહાત્મા ગાંધીજી) એ પણ સાબરમતી કાંઠે દધીચિ આશ્રમની નજીકમાં જ આશ્રમ સ્થાપ્યો.

કહ્યું: ‘રાજ તમ સાક્ષે’=ચક્રવર્તી બ્રિટિશ સામ્રાજ્યની ઉધાડે છેાગે આકરી ટીકા કરનાર મહાત્મા મોહનદાસે જ્યારે પહેલવહેલું એ સફતનતને આખરીનામું (Ultimatum) આપેલું ત્યારે આખું જગત ચક્રિત થયું હતું. ભડ=વીર પુરુષ. બિરદાવતા=પ્રસંશા કરતા.

કડવું ૨ છું:—કડવા ૧ લા તથા બીજામાં મહાત્મા ગાંધીજીના ભવ્ય રોમાંચક જીવનનો તથા સ્વાતંત્ર્ય-જંગનો અતિ સંક્ષેપમાં ખ્યાલ આપી હવે પછીના કડવા ત્રીજાથી હિંદના ભાગલાની પૂર્વઘટનાઓ—જે પૂં મહાત્માજીના બલિદાન માટે મોટે ભાજે કારણરૂપ બની હતી તેનું વિગતે વર્ણન આવે છે. રેટુડો=રેટિયો. વરણાગી=ટાપટીય. બુદ્ધ=તગૃત. પેગંબર=વિશ્વને અર્હિસા-પ્રેમ અને સત્યનો સંદેશો નવીન

ભાષ્ય=ટીકા. ચરૂ....ઉકળે=ભારતની સ્થિતિ કેમકી કલહથી
આવી કટોકટીભરી બનેલી છે.

કડવું ૮ મું:—ભારતના ભડ=દેશનેતાઓ. અધકાર
દીસે ચોપાસે=કેદના ભાગલાની વાતથી પૂઠ ગાંધીજીને ઘણી
જ નિરાશા થઈ હતી. ભાલેભાલું=જે કહે તે કબૂલ છે.
લીંગવાદી=મુસ્લીમ લીંગ પક્ષ.

કડવું ૯ મું:—હિંદના “ભારત” અને “પાકીસ્તાન”
એવા બે ભાગલા પાડવાથી દેશજનોને તથા નેતાઓને થયેલા
આઘાતનું ખ્યાન આ કડવામાં મળે છે. વજ્જર રેયો=કંઠણ
પુરુષો પણ રડી ઉઠ્યા. શસ્યશ્યામ=અટળક પાકતા અનાજના
અંબારથી શ્યામવરણી ભારત ભૂમિ. રિપુઓ=દુશ્મનો.

કડવું ૧૦ મું:—ખીન મહાગળી=કોઈ પણ એક ધર્મનું
નહિ એવું.

કડવું ૧૧ મું:—નિશાનો=ગવટા. ગેર=મુખ્ય મળકો.

કડવું ૧૨ મું:—આ કડવામાં સ્વતંત્ર ભારતના
માનવંત પ્રધાનો જાણીને વંદના કરે છે તેનું ચિત્ર દોરેલું
છે. આની સાથે સરખાવો પ્રેમાનંદકૃત ‘રણચક્ર’ની કડવા
૧૪ માની નીચેની થોડીક પંક્તિઓ:—

“આ કિષ્કિન્ધાનો અધિપતિ છે, ચિન્ત વાનર એવું નામજી.

“ત્રણ કોટિ જોદ્ધાનો સ્વામી કરે છે દંડ પ્રભુમ:રાધવજી !

“આ અંગદનો માતામહ જોદ્ધો તાર કવિ એવું નામજી:

“પચાસ કોટિ જોદ્ધાનો સ્વામી કરે છે દંડ પ્રભુમ: રાધવજી !

ભાષ્ય=ટીકા. ચરૂ....ઉકળે=ભારતની સ્થિતિ કોમી કલહથી
આવી કટોકટીભરી બનેલી છે.

કંકણું ૮ મું:—ભારતના ભડ=દેશનેતાઓ. અધકાર
દીસે ચોપાસે=હિંદના ભાગલાની વાતથી પૂઠ ગાધીજીને ધણી
જ નિરાશ થઈ હતી. ભાલેભાલું=જે કહે તે કબૂલ છે.
લીંગવાદી=મુન્સીમ લીંગ પદ

કંકણું ૯ મું:—હિંદના “ભારત” અને “પાકીસ્તાન”
એવા બે ભાગલા પાડવાથી દેશજનોને તથા નેતાઓને થયેલા
આઘાતનું બ્યાન આ કડવામાં મળે છે. વજ્જર રેયાં=કંકણુ
પુરુષો પણ રડી ઉઠ્યા. શસ્યશ્યામ=અડગક પાકતા અનાજના
અંબારથી શ્યામવર્ણી ભારત ભૂમિ. રિપુઓ=દુશ્મનો.

કંકણું ૧૦ મું:—બીન મહાબળી=કેઈ પણ એક ધર્મનું
નહિ એવું.

કંકણું ૧૧ મું:—નિગાનો=નાવટા મેરૂ=મુખ્ય મણકો.

કંકણું ૧૨ મું:—આ કડવામાં સ્વતંત્ર ભારતના
માનવંત પ્રધાનો બાપુજીને વંદના કરે છે તેનું ચિત્ર દોરેલું
છે. આની સાથે સરખાવો પ્રેમાનંદકૃત ‘રણયજ્ઞ’ની કડવા
૧૪ માની નીચેની ઘોડીક પંક્તિઓ:—

“આ કિષ્કિન્ધાનો અધિપતિ છે, ચિનત વાનર એવું નામજી.

“ત્રણ કોટિ જોદ્ધાનો સ્વામી કરે છે દંડ પ્રણામ:રાઘવજી !

“આ અંગદનો માતામહ જોદ્ધો તાર કવિ એવું નામજી:

“પચાસ કોટિ જોદ્ધાનો સ્વામી કરે છે દંડ પ્રણામ: રાઘવજી !

(શયતાન) = સત્યનો વિરોધ કરનાર સત્ત્વ. જગતમાં સત્ અને અસતનો ગજગાહ આલ્યા કરે છે, તેમાં અનિષ્ટ તત્ત્વોને સહાય કરનાર તે શયતાન છે. ગાંધીજીના સત્ય અને અહિંસાના કાર્યમાં વિઘ્ન નાંખવા મથતા શયતાનનો ઉલ્લેખ આ આખ્યાનમાં હવે પછી ઠેર ઠેર આવે છે.

ગૂંડી = કાપીનાંખી. હામી = ભમીન. પંત = મુખ્ય. ગુંડા-ઓના કોટ વિષે... અપાર = દિહીનાં કોમી તોફાનો વખતે ભારતના વડાપ્રધાન પંડિત જવાહરલાલ જાતે શેરીઓમાં ધૂમી ગુંડાઓને પડકારતા હતા તે વાત સૌના મનમાં તાજી છે.

કડવું ૧૭ મું:—હિંદ-પાટીસ્તાનનાં કોમી તોફાનોથી અહિંસાના પેગંબર ગાપુજીનું હૃદય પ્રજળી ઉઠ્યું. હિંસાનો એ દાવાનળ હોલવવા પોતાની જાંઠગી હોમવા તેઓ તૈયાર થયા. પાશવતા = ભાઈ ભાઈને કતલ કરવાની હિંસક ભાવના. શુભકામી = ભલું ઈચ્છનાર. અનશન = ઉપવાસ

કડવું ૧૮ મું:—કોમી આગથી સળગતા નોઆખલીમાં પગપાળા પ્રવાસ કરી જાનના જોખમે ગાપુજીએ શાંતિ સ્થાપી એ ઐતિહાસિક પ્રસંગ આ કડવામાં ગૂંથેલો છે. આતતાધી = ખૂની, ગુંડાઓ. ‘લાગ્યો ભૂમીનો ભયભાર’ = નોઆખલીમાં વ્યાપેલો ભય દૂર થયો ને આખા દેશમાં તે અંગે ફેલાયેલાં ભય તથા વ્યગ્રતા પણ દૂર થયાં. કોમી એખાલસ = કોમ કોમ વચ્ચેનો ભાઈચારો. “ભારતને ખૂલે ખૂલે... સ્વજા એક બાજુ” = આ પંક્તિઓ તે વખતે. ગાંધીજી પોતાની લોકપ્રિયતા તથા કાર્યસાધકતાની પરકાષ્ટાએ પહોંચ્યા હતા, એમ યથાર્થ રીતે સૂચિત કરે છે.

‘દ્વિલ એનું ના દુલશોણ’=ગોમળ ફેકનાર મદનલાલને હેરાન ન કરવા પ્રાર્થનાસલા વખતે જ બાપુએ જાહેર કર્યું હતું. સરવા=ચકોર, આતુર.

કડવું ૨૩ મું:—કોઈ પણ કલમને, કંપાવે, થડકાવે એવા કરુણતમ પ્રસંગનું—મહાત્માજીના નિધનનું ધ્યાન કરવા આ કડવામાં પ્રયાસ કરેલો છે. પહેલી આઠ લીટીમાં ખૂની ગોડમેનુ કરાલ રુપ દર્શાવ્યું છે, તે પછી પૂ. બાપુજીની મહત્તાનું ચિત્ર આવે છે. ‘કંઈ ચકોરીશાં ચક્ષુ પંથ તાકતાં રે’=પ્રાર્થનાભૂમીમાથી હજારો આતુર નયનો ખીરલાબુવન તરફ મીટ માંડી બાપુજીની પ્રતીક્ષા કરી રહ્યા હતાં

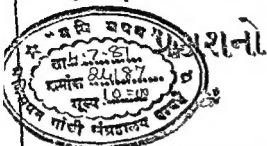
અસુર=ખૂની. ભુવનમાંથી=ખીરલાબુવનમાંથી. ‘મુખે ... સ્મિત ઝરે રે’=બાપુજી આ વખતે તેમની સોળે દલાએ ખીંચ્યા હતા એવી વ્યંજના પણ આમાં રહેલી છે. તથાગત-પ્રભુ=મુદ્દ ભગવાન. મૃદુ હસે=દેહની અસારતા સમજનાર તથા મરણનો ભય વટાવી ગયેલા મહાત્મા હાસ્ય કરે એજ ઉચિત કલ્પના છે.

કડવું ૨૪ મું:—દ્વિગજ=દ્વિપાળ. દૂકો=શિખરો. મહામખ=મહાનાશનો યજ્ઞ. ત્રાણ=રક્ષણ કરનાર માનવતા=મનુષ્ય જાતિ.

કડવું ૨૫ મું:—કંસ=ખૂન કરનાર. મોહનવડ=મહાત્મા ગાંધીજીરુપ મહાન વડવૃક્ષ. મખ=યજ્ઞ. વિરાટ=જનતારૂપ મહા વિરાટ. નકલેક=દશમેા અવતાર. કાલિંદી=જમુના. શ્રીસ્થળ=સિદ્ધપુર.

ઉંઝા શર્માસી લી. નાં ગુજરાતી

૧. મોક્ષમાલા (શ્રીમદ રાજચંદ્ર)
૨. જિનવાણી (જૈન અને અન્ય દર્શનોની તુલના)
૩. આત્મસિદ્ધિ શાસ્ત્ર (શ્રીમદ રાજચંદ્ર)
૪. શ્રીમદ રાજચંદ્રના પત્રો
૫. મહાત્મા ગાંધીજી અને શ્રીમદ રાજચંદ્ર
૬. સમાધિરાતક (અર્થ સહિત)
૭. આત્મિક પત્રો (શ્રી. ટાડરમલના અધ્યાત્મિક પત્રો)
૮. આત્મજ્યોતિ (શ્રીમદ રાજચંદ્ર)

ગાંધીનિર્વાણ આખ્યાન

(શુભેચ્છા)

"ગાંધીનિર્વાણ આખ્યાનનું આમુખ લખવા હું
કબૂલ છું * * * આપની સાહિત્યપ્રવૃત્તિ
લોકોપકારક થાય એવી પ્રાર્થના છે."

— ડૉ. રૂરિમલા મ. સા

"તમારાં કડવાં બહુ સુરેખ અને સાદ છે."

— ડૉ. જગજીવન દ. નાથ

